XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA TOKAT'TA FİYATLAR

MEHMET BEŞİRLİ*

Giriş

1774 yılından sonraki süreçte Osmanlı Devleti'nin devamlı surette yenilgiyle sonuçlanan savaşlarla karşı karşıya kalması mali yapıdaki sorunları oldukça arttırmış, yüzyılın başında özellikle 1820 ve 1830'larda bütçe açıkları en yüksek noktaya ulaşmıştır. Devlet, açığı kapatmanın yolunu vergi kaynaklarını denetime tâbi tutarak ve iç borçlanmaya giderek karşılamaya çalışmıştır. Bunun da yeterli gelmediği durumda gümüş içerikli Osmanlı parasının değerini düşürmek, yani tağşişe başvurmak zorunda kalmıştır. Osmanlı para tarihinde ek mali gelir kaynağı olarak görülen en hızlı tağşişler, Sultan II. Mahmut döneminde (1808-1839) gerçekleşmiştir. Bu dönemde siyasî, askerî ve sosyal sorunların en had safhaya çıkması ve problemleri çözmek için devlet aygıtında reforma girişilmesi, harcamaları arttırarak bütçeyi zorlamıştır.

Sultan II. Mahmut döneminde Osmanlı Devleti, büyük karışıklık, savaş ve malî krizlerle karşı karşıya kaldı. Balkanlar ve Anadolu'da yerel güçler âyanlarla mücadeleye girişildi. Sırplar ve Mora Rumları başkaldırdılar ve gittikçe imparatorluktan uzaklaştılar. 1806-1812, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşları, 1820-1828 Osmanlı-İran mücadeleleri, 1831-1833 ve 1838-1839 Mısır isyanı ve bu isyanın gerek iç ve gerekse dış etkileri, özellikle savaş ve karışıklıkların maliye üzerindeki olumsuz etkileri devleti sarsıntıya sürüklemiştir[1].

Askeri alanda girişilen reformlar da mali düzenin sıkıntıya girmesinde etkili olmuştur. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun teşkilatlandırılması için ortaya konulan çabalar, mali düzenin bir türlü kurulamamasının en önemli sebepleriydi. Yeni ordunun sayısının artması ve bunlara harcanan kaynaklar malî sorunların kronikleşmesini tetiklemiştir.

* Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ÇANKIRI.

[1] Dönemin siyasi tarihi ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 4. Baskı, İstanbul 1995, s. 129-186.

Nitekim XVIII. yüzyıldan 1840'lara kadar merkezi devlet bütçelerinin yaklaşık yarısının askeri harcamalara gitmesi ve bunun savaş dönemlerinde çok daha fazla artması[2], malî sorunları içinden çıkılmaz hale sokmuştur.

Öte yandan II. Mahmut döneminde uygulanan içte merkezileştirme politikası adı altında yönetimden orduya, adalete, eğitime ve yerel yönetimlere kadar yapılmak istenen reformlar, malî durumu daha da sorunlu hale getirirken, yeni kaynak mekanizmalarını bulmaya itmişti. Bu çabalar sonucu merkezi tek bütçeye geçiş[3] hızlanırken, bunu sağlayacak yerel örgütlenmenin yeterince sağlanamaması ve vergi gelirlerinden büyük bir kısmının etki alanlarını genişleten yerel güçlerle paylaşma sıkıntısı ve hepsinden önemlisi enflasyonist hareketler harcamaları hızla artırmaktaydı[4].

Sultan II. Mahmut döneminde para da gittikçe değerini yitirmiş ve enflasyon artmıştır. Sultan tahtta çıktığında Osmanlı kuruşunun içinde 5,9 gram gümüş vardı. Ancak kuruşun gümüş içeriği 1831-32 yılında 0,5 gram ile en düşük seviyesine düştükten sonra, 1832'de 0,94 grama, 1844'te de 1,0 grama çıktı ve I. Dünya Savaşı'na kadar aynı düzeyini korudu. Bu durumda 1808 ile 1844 arasında kuruş gümüş içeriğinin % 83'ünü kaybetti[5].

Bu çalışmada Tokat şer'iye sicilleri taranarak narh ve tereke kayıtlarındaki fiyatlara göre, Tokat'taki gıda maddeleri ve bazı temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları ortaya çıkarılacak ve sonrasında da fiyat hareketleri izlenecektir. Bu yolla Tokat'ta incelenen dönem içinde fiyat artışları, bunlara sebep olan etkenler üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Ayrıca yüzyılın ilk yarısında genel olarak Tokat'ta ücretler ve nafakalardan örnekler verilerek, fiyat-ücret bağlantısı kurulmaya çalışılacaktır.

Tokat'ta yer alan bütün gıda maddeleri ve temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını tespit etmek, bu çalışmanın kapasitesini aşmaktadır. Bu bakımdan hububat fiyatlarını ve gıda maddelerinden ekmek, çörek, simit, kâhi, et, yağ, pirinç, peynir, pekmez, bal, yaş üzüm, sarımsak, pastırma, yoğurt, Zile leblebisi ve fındık gibi bazı gıda maddeleri ile temel ihtiyaç maddelerinden sabun, saban demiri, nal fiyatları ve kiremit fiyatları incelenmeye çalışılmıştır.

[2] Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzmat'a Mali Tarih)*, İstanbul 1986, s. 244-280.

[3] *Aynı eser*, s. 281-292.

[4] Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul 2000, s. 205-206.

[5] Ş. Pamuk, *aynı eser*, s. 204-210.

A. Fiyatlar

Osmanlı şehirlerindeki gıda maddeleri ve temel ihtiyaç maddelerinin fiyat hareketlerini daha çok Narh Meclisi'nde verilen fiyatlarla takip edebilmekteyiz. "Sicillerde, genellikle yılda iki defa Kadı huzurunda bütün esnaf temsilcilerinin katıldıkları Narh Meclisi'nde verilen narhlarda, o şehirde alınıp-satılan, yenilip-içilen, giyilen, yani bütün zaruri gıda ve ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını görmek mümkündür". Narh fiyatları resmi fiyatlardır. Esnaf narh fiyatlarına uymak mecburiyetindeydi. Uymayanlar sürgün ve işten men cezasına çarptırılabilmekteydi[6].

Fiyatları tereke defterlerinden takip etmek de mümkündür. Özellikle hububat fiyatlarını tereke defterlerinden faydalanarak ortaya koymak daha isabetli sonuçlar vermektedir.

Temel gıda maddelerinden olan ekmek, et, şeker, un, pirinç, bulgur, çeşitli yağlar vb.lerinin fiyatlarının aşırı miktarlarda artışını ve sıkıntı çekilmesini önlemek için narh verilmekteydi. Genellikle yılda iki defa (Kış ve Yaz) gıda maddelerinin fiyatları belirlenmekle beraber, bazı dönemler (Ramazan ayı, savaş, karışıklık, kıtlık vb. gibi) bazı maddelere yılda birkaç defa narh verildiği de söz konusu olmaktaydı.

Tokat'ta gıda maddelerine ve diğer ihtiyaç maddelerine verilen fiyatlar, Narh Meclisi tarafından tespit edildikten sonra, genellikle şer'iye sicillerinin baş ya da sonlarına cins, miktar ve birim fiyatları baz alınarak kaydedilirdi. Ayrıca bazen de şer'iye sicilleri dışında narh fiyatlarını müstakil olarak gösteren narh defterlerinin düzenlendiği de olmaktaydı.

XIX. yüzyılın ilk yarısında 1 kuruş=40 para idi. Bazı kayıtlarda para birimi olarak meblağ da kullanılmıştır. 1 para=3 meblağa eşitti. Ağırlık ölçüsü olarak da 1 kıyye (okka)=400 dirhem=1282 gr.dır. 1 İstanbul kilesi ise 25,6 kg.dır.

B. Hububat Fiyatları

Osmanlı döneminde hububat fiyatlarını ortaya çıkarabilmek için, iki fiyatlandırma üzerinde durmak gerekir. Bunlardan biri serbest piyasa fiyatları diğeri resmi fiyatlardır. Hububat fiyatlarını daha çok serbest piyasa fiyatları olan terekelerdeki verileri inceleyerek ele almamız gerekir. Resmî

[6] Mustafa Öztürk, "Tokat'ta Fiyatlar (1772-1823) I", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, Ankara 1987, s. 185-186.

mübayaa fiyatlarını baz alarak hububat fiyatlarını incelemek doğru sonuçlara ulaşılmasını engellemektedir.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Tokat'taki hububat fiyatlarını inceleyen Mustafa Öztürk, 1772, 1796, 1798, 1799, 1811, 1816, 1818, 1823 yıllarına ait tereke defterlerindeki verileri kullanmıştır. Bu verilere göre, 1772'de kilesi (25.6 kg.) 5,6 kuruş olan buğday, 1823'te 30 kuruşa yükselerek, % 535,71'lik bir artış göstermiştir. 1772-1823 yılları arasında buğdayın yıllık artış oranı % 10.50 dolayındadır. 1776'da kilesi ortalama 5,75 kuruş olan arpa ise 1823'te % 260.86'lık bir artışla 15 kuruşa yükselmiştir. Bu dönemde arpanın yıllık artış oranı da % 9,66'dır[7]. Öztürk'ün hesaplamalarına göre, 1772'den 1798'e kadar yatay bir seyir sergileyen buğday fiyatları, 1823 yılına kadar birkaç yılın inişli çıkışlı fiyat sürecini bir tarafa bırakırsak, sürekli yukarıya doğru bir yükseliş sergilemiştir.

Tokat şer'iye sicillerindeki tereke kayıtları incelendiğinde buğday ve arpa fiyatları "tahmini" olarak ortaya çıkabilmektedir. Terekelerdeki fiyatlar mahkeme tarafından belirlenen serbest piyasada geçerli rayici vermekle birlikte, ambarda bulunan buğday ve arpa ile tohumluk buğday ve arpanın cinslerine, mahkemenin fiyatları belirlemedeki uygulamalarına göre, fiyatlarda aynı yılda bazen yukarı ya da aşağı bir fiyat uçurumu da görülebilmektedir. Bu bakımdan buğday ve arpa fiyatlarını çoğu terekede de geçtiği gibi "ber-vech-i tahmin" şeklinde değerlendirmek daha doğrudur. Biz buğday ve arpa fiyatlarını daha gerçekçi olan tereke fiyatlarından yola çıkarak belirlemeye çalıştık.

Bizim incelemelerimizde Tokat'ta 1812 yılında ortalama olarak buğdayın kilesi 25 kuruş, arpanın ise 16,6 kuruş idi[8]. 1816 yılında ortalama %110 artışla buğday 27,5 kuruşa yükselirken, arpa da aynı yılda %108,43'lük artışla 18 kuruşa yükselmiştir[9]. 1819 yılında yine buğday ve arpanın fiyatlarında yükselme devam etmiştir. Bu yılda buğdayın kilesi 33,33 kuruşa[10], arpanın ise 20 kuruşa çıkmıştır[11].

[7] M. Öztürk, *aynı tebliğ*, s. 193-194.

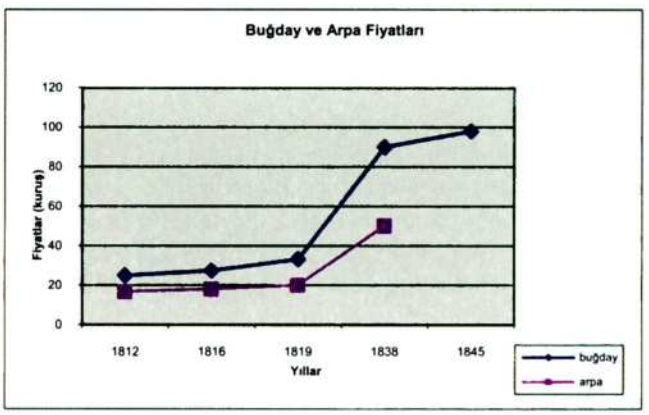
[8] 17 Safer 1227/2 Mart 1812 tarihli Abdülbaki bin İsmail'in terekesi. *TŞS*, 15, 84/1.

[9] 1 R. Evvel 1231/31 Ocak 1816 tarihli Osman bin Hamza'nın tereke defteri. *TŞS*, 20, 65/2. Yine 29 Rebiyülevvel 1231/28 Şubat 1816 tarihli Abdurrahman Alemdar ibni Veliyüddin'in tereke defteri. *TŞS*, 20, 55/1.

[10] 7 R.ahir 1234/3 Şubat 1819 tarihli Şişman Hasan'ın tereke defteri. *TŞS*, 25, 66/2. Yine 3 R.ahir 1234/30 Ocak 1819 tarihli Duhancı Hasan'ın tereke defteri. *TŞS*, 23, 66/2.

[11] 3 R.ahir 1234/30 Ocak 1819'da tarihli Duhancı Hasan'ın tereke defteri. *TŞS*, 23, 66/2.

Grafik: 1

Yıllar	Buğday	Arpa
1812	25	16,65
1816	27,5	18
1819	33,33	20
1838	90	50
1845	98	

1830'da da tohumluk buğdayın kilesi 40 kuruşa[12], 1838'de hızlı bir yükselişle normal ve tohumluk buğdayın kilesi ortalama olarak 90 kuruşa[13], aynı dönemde arpanın kilesi ise 50 kuruşa yükselmiştir. 1845 yılında buğdayın kilesi ortalama olarak 98 kuruş idi[14]. Aynı yıla ait arpanın fiyatı ile ilgili bir kayda rastlayamadık. (Bkz. Grafik: 1)

19 Zilhicce 1241/25 Temmuz 1826'da has unun (dakik-i hass) kıyyesi 23 para iken[15], 15 R.ahir 1251/10 Ağustos 1835'te dakik-i has % 173,91 artışla 40 paraya yükselmiştir[16].

Yukarıdaki açıklamalar ve Grafik 1'den incelendiği gibi, 1823 yılına kadarki süreçte hububat fiyatları konusunda M. Öztürk ile bizim hesaplamalarımız ortalama olarak benzerlik göstermektedir. Bu anlamda buğday ve arpanın fiyatlarının XVIII. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devamlı surette yukarıya doğru bir seyir izlediği görülmektedir. 1820'lerden sonra ise, Tokat'ta buğday ve arpanın fiyatlarında aşırı bir yükselme gözlemlenmektedir. Bunda dönemin savaşları, II. Mahmut reformla-

[12] 17 Zilkade 1245/10 Mayıs 1830 tarihli Osman'ın tereke defteri. *TŞS*, 35, 34/2.

[13] 5 Muharrem 1254/31 Mart 1838 tarihli Veli bin Abdullah'ın tereke defteri. *TŞS*, 50, 9/3.; 19 C.ahir 1254/9 Eylül 1838 tarihli Abdullah bin Hacı Ali'nin tereke defteri. *TŞS*, 51, 49/1.

[14] 11 R.ahir 1261/23 Nisan 1845 tarihli Hüseyin bin Osman'ın tereke defteri *TŞS*, 63, 83.; 14 C.evvel 1261/21 Mayıs 1845 tarihli Postacı Emin Mehmed'in tereke defteri *TŞS*, 63, 18/2.; 15 Recep 1261/20 Temmuz 1845 tarihli Mihail oğlu Agop'un tereke defteri. *TŞS*, 63, 18/1.

[15] Boyacı Yovan'ın tereke defteri. *TŞS*, 30, 58/2.

[16] Hallac Zahir Hasan'ın tereke defteri. *TŞS*, 40, 156/1.

rının getirdiği iç sıkıntı ve karışıklıklar ile paranın aşırı derecede değer yitirmesinin rolü olduğu düşünülmektedir.

C. Gıda Maddeleri Fiyatları

1. Ekmek Fiyatları

Tokat şer'iye sicillerine kaydedilen Narh listelerinde ekmek fiyatları çok fazla yer almaktadır. Hemen hemen her yıl ya da yılda birkaç defa ekmeğe narh verilmiştir. Bunun sebebi ekmeğin temel gıda maddesi olmasıdır. Ekmekte ağırlık ölçüsü olarak genellikle 400 dirhem kullanılırken, bazen 1 kıyye, 100 dirhem ve 200 dirhem ekmeğin de üretildiği görülmektedir[17]. Tokat'ta narh listelerinde ekmeği fiyatlandırırken çoğunlukla para kullanılmıştır. 1834 yılına kadar bazen meblağ da fiyatları tespit için kullanılan bir fiyat birimi olduğu görülmüştür. Bu çalışmada grafikte fiyatları tespit etmek için meblağlar paraya, 100, 200 vb. dirhem olan ağırlık ölçüleri de 400 dirhem yani 1 kıyyeye çevrilmiştir.

Bu bölümde ekmek fiyatlarını iki ayrı döneme ayırarak vermeye çalıştık. İlk dönem 1802-1838, ikinci dönem de 1843-1856 yıllarına tekabül etmektedir. İlk dönemin ilk yılı olan 1802 yılı Muharrem ayının 6'sında 200 dirhem ekmeğe 3 meblağ narh verilmiştir[18]. (400 dirhemi=1 kıyyesi 6 meblağ, yani 2 paradır). 19 Şaban 1219/23 Kasım 1804'de % 200 artışla 12 meblağa (4 paraya) yükselen ekmeğin kıyyesi[19], yaklaşık bir buçuk yıl sonra 15 Muharrem 1221/4 Nisan 1806'da da 12 meblağ idi ki[20], 1804'deki fiyatına tekabül etmektedir. Yaklaşık altı ay sonra 26 Recep 1221/9 Ekim 1806'da verilen narhta da ekmeğin kıyyesi 12 meblağ yani 4 para olmuştur[21]. 21 R.evvel 1223/17 Mayıs 1808'de 400 dirhem ekmek 14 meblağa (yaklaşık 4,66 paraya) yükselmiştir[22]. 27 Şevval 1226/14 Kasım 1811'de 50 dirhem ekmeğe 1 para (400 dirhemi 4 para) narh verilmiştir[23]. Bu veriye göre ekmek fiyatında eskiye nazaran biraz düşme gözlemlenmektedir. 1811-1817 yılları arasında ekmeğe narh verilip verilmediğine dair veri elde edemedik.

[17] Örneğin, 1802'de 200 dirhem (*TŞS*, 7, 2), 1804'de 400 dirhem (*TŞS*, 9,1), 1806'da 400 dirhem (*TŞS*, 10, 1), yine 1806'da 100 dirhem (*TŞS*, 10, 21), 1808'de 400 dirhem (*TŞS*, 11, 3), 1811'de 100 dirhem (*TŞS*, 15, 36), 1817'de 100 dirhem (*TŞS*, 21, 90), 1823'de 400 dirhem (*TŞS*, 29, 7), Aralık 1817'de 1 kıyye (*TŞS*, 22, 66) tabirleri kullanılmıştır.

[18] *TŞS*, 7, 2.

[19] 1804'te 400 dirhem olarak ölçülendirilmeye başlanmıştır. *TŞS*, 9, 1.

[20] *TŞS*, 10, 21.

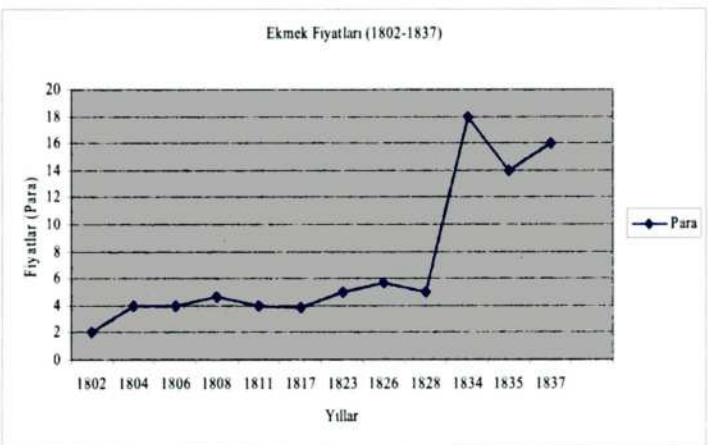
[21] *TŞS*, 10, 1.

[22] *TŞS*, 10, 11, 3.

[23] *TŞS*, 15, 36.

Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817'de 100 dirhem ekmeğe yine 1 para narh verilmiştir ki[24], bu durum 1811-1817 yılları arasında ekmek fiyatlarının yatay bir şekil izlediğini ve 400 dirheminin 4 para olduğunu göstermektedir.

Grafik: 2

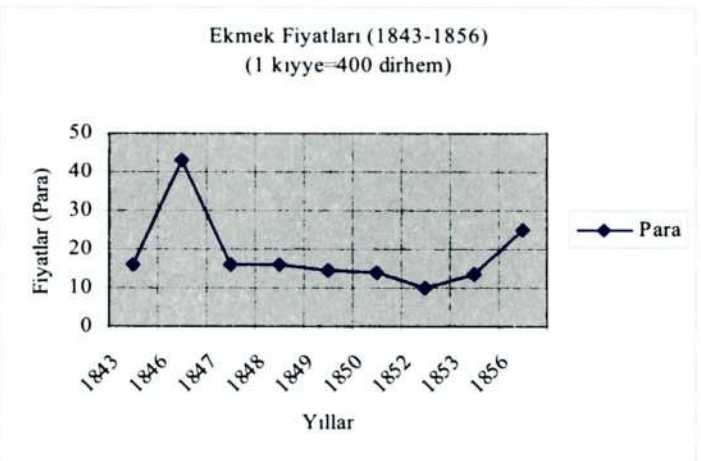
Yıllar	Değer (Para)
1802	2
1804	4
1806	4
1808	4,66
1811	4
1817	3,83
1823	5
1826	5,66
1828	5
1834	18
1835	14
1837	16

1817 yılının sonunda ekmek fiyatının biraz düştüğü görülmektedir. Nitekim 21 Safer 1233/31 Aralık 1817'de 1 kıyye ekmeğe 11 meblağ (yaklaşık 3,66) narh verilmiştir[25]. Bu durumda 1817 yılında ekmeğin fiyatının ortalama yaklaşık 3,83 para olduğu ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık altı yıl sonra 18 Safer 1239/24 Ekim 1823'te 1 kıyye ekmeğe 15 meblağ (5 para)[26], 21 C.evvel 1241/1 Ocak 1826'da 400 dirhem ekmeğe 17 meblağ (yaklaşık 5,66 para) narh verilmiştir[27]. Bir yıl sonra 25 Safer 1244/6 Eylül 1828'de 400 dirhem ekmeğe 15 meblağ (5 para) narh verilmiştir ki[28], fiyatta biraz düşme görülmektedir. 5 R.evvel 1250/12 Temmuz 1834'de ekmek % 360 artışla 54 meblağa (18 para) çıkmıştır[29]. Ancak bir yıl sonraki narhta 28 Recep 1251/19 Kasım 1835'te 400 dirhem ekmeğe tekrar 14 para fiyat verilmiştir ki[30], bu da yaklaşık % 77,77'lik bir düşüştür. 11 Şevval 1252/19 Ocak

[24] *TŞS*, 21, 90.
[25] *TŞS*, 22, 66.
[26] *TŞS*, 29, 7.
[27] *TŞS*, 29, 180.
[28] *TŞS*, 34, 46.
[29] *TŞS*, 39, 118.
[30] *TŞS*, 46.

1837'de 1 kıyye ekmeğe 16 para narh verilmiştir[31]. Bu veri ekmeğin 2 para artığını göstermektedir. (Bkz. Grafik 2).

Grafik: 3

Yıllar	Para
1843	16
1846	43
1847	16
1848	16
1849	14,5
1850	14
1852	10
1853	13,5
1856	25,2

3 C.ahir 1259/1 Temmuz 1843'te ekmeğin kıyyesi 16 para iken[32], yaklaşık üç yıl sonra 9 R.ahir 1262/6 Nisan 1846'da % 268,75 artışla 43 paraya yükselmiştir[33]. 13 Şevval 1263/24 Eylül 1847'de ise tekrar kıyyesi 16 paraya düşmüştür[34]. 7 Safer 1264/14 Ocak 1848'de kıyyesi 16 para[35] olan ekmek, 21 Safer 1265/16 Ocak 1849'da 13 paraya düşmüş[36], yine 7 Ramazan 1265/27 Temmuz 1849'da 16 paraya yükselmiştir[37]. Bu durumda 1849 yılında ekmeğin kıyyesi ortalama 14,5 para olmuştur. Gurre-i C.evvel 1266/15 Mart 1850'de 14 para olan ekmeğin kıyyesi[38], 17 Safer 1269/30 Kasım 1852'de 10 paraya düşmüş[39], 3 R.evvel 1270/4 Aralık 1853'te 13 para olmuş, ancak 9 Zilhicce 1270/2 Eylül 1854'te 1 para müsaade edilerek 14 paraya yükselmiştir[40]. O halde 1853 yılının ortalaması 13,5 paradır. Nihayet 19

[31] *TŞS*, 49, 2.
[32] *TŞS*, 56, 1.
[33] *TŞS*, 58, 1.
[34] *TŞS*, 59, 1.
[35] *TŞS*, 59, 323.
[36] *TŞS*, 59, 323.
[37] *TŞS*, 59, 325.
[38] *TŞS*, 60, 1.
[39] *TŞS*, 62, 153.
[40] *TŞS*, 62, 154.

Zilkade 1272/22 Temmuz 1856'da 23 paraya yükselen ekmek[41], 5 Muharrem 1273/5 Eylül 1856'da 26 para, sonra 25 ve sonra da 24 paraya inmiş ve 27 Muharrem 1273/27 Eylül 1856'daki fiyatı 24 para olmuştur[42]. Yani 1853-56 Kırım savaşı içinde ekmeğin kıyyesi % 177,77 artmıştır. 1856 sonlarında 30 paraya yükselen ekmek fiyatı, 5 R.ahir 1273/3 Aralık 1856'daki kış narhında 28 paraya düşmüştür. Bu tarihte narh kaydına nân-ı azîz" şeklinde değil de "ekmek" olarak yazılmıştır[43]. Bu durumda yılın Temmuz'undan Aralığına kadar yaklaşık altı aylık dönemde ekmeğin fiyatı 23-28 para arasında bir seyir takip etmiştir. Yani altı aylık ortalamada ekmeğin kıyyesi 25,2 para olmuştur (Bkz. Grafik: 3).

Narh listelerine göre, Tokat'ta ekmeğin farklı cinslerinin olup olmadığını anlamamız mümkün olmadı. Ekmek, aşağı yukarı bütün listelerde "nân-ı azîz" şeklinde kaydedilmiştir[44]. Ancak sadece muhtemelen 1854/1855 tarihli bir kayıtta "Nân-ı azîz-i has" şeklinde kaydedilirken daha kaliteli ekmeğin fiyatı verilmiştir. Bu kayıtta nân-ı azîzin kıyyesi 14 para iken, nân-ı azîz-i has'ın fiyatı 20 paradır[45]. Yani bu durumda has ekmeğin fiyatı normal ekmekten ortalama % 42,85 daha pahalıdır.

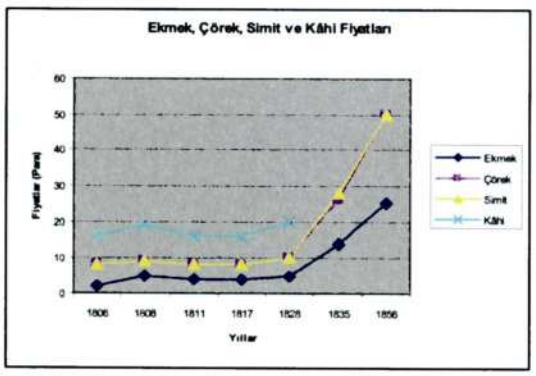
2. Çörek, Simit ve Kâhi Fiyatları ile Ekmek Fiyatlarının Mukayesesi

Çörek, simit ve kâhinin fiyatları ekmekten yüksektir. Simit ve çörek 50 dirhem, kâhi de 25 dirhem üzerinden bazen para bazen de meblağ olarak fiyatlandırılmıştır. Grafik 4'te çörek, simit ve kâhinin fiyatlarını tespit ederken de ölçü birimleri 25 ve 50 dirhem 1 kıyye=400 dirheme dönüştürülmüştür. 15 Muharrem 1221/4 Nisan 1806'da 100 dirhem ekmek 3 meblağ iken, 50 dirhem simit ve çörek 3 meblağ idi[46]. 21 R.evvel1223/17 Mayıs 1808'de bu defa 400 dirhem ekmeğe 14 meblağ narh verilirken, 200 dirhem çörek ve simide 14 meblağ ve 100 dirhem kâhiye 14 meblağ fiyat verilmiştir[47]. 27 Şevval 1226/14 Kasım 1811'de 100 dirhem ekmeğe, 50 dirhem çörek ve simide ve 25 dirhem kâhiye 1'er para narh verilmiştir[48]. Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817'de de 100 dirhem ekmeğe, 50 dirhem çörek ve simide ve 25 dirhem kâhiye 1'er para narh verilmiştir[49]. Ancak altı

[41] *TŞS*, 46.
[42] *TŞS*, 46.
[43] *TŞS*, 46.
[44] *TŞS*, 7,2; 9/1; 10/1; 10/21; 11/3; 15/36; 16/157; 21/90; 22/60; 29/7; 29/180 vb.leri.
[45] *TŞS*, 64, 2.
[46] *TŞS*, 10, 21.
[47] *TŞS*, 11, 3.
[48] *TŞS*, 15, 36.
[49] *TŞS*, 21, 90.

ay sonra bu defa 21 Safer 1233/31 Aralık 1817'da ekmeğin 1 kıyyesine 11 meblağ, çöreğin ve simidin kıyyesine 22 meblağ ve kâhinin kıyyesine de 44 meblağ narh verilmiştir[50]. 1828'e kadar çörek, simit ve kâhi fiyatlarını aydınlatacak verilere ulaşamadık. 25 Safer 1244/6 Eylül 1828'de ekmeğin 400 dirhemine 15 meblağ, simit ve çöreğin kıyyesine 30 meblağ ve kâhinin kıyyesine 60 meblağ narh verilmiştir ki[51], bu da fiyatların yükseldiğini göstermektedir. 28 Recep 1251/19 Kasım 1835'de ekmeğin kıyyesine 14 para, çöreğe 26 para ve simide de 28 para narh verilmiş, kâhiye fiyat verilmemiştir[52]. 1856'da ekmeğin kıyyesi ortalama 25,2 para iken, 27 Muharrem1273/27 Eylül 1856'da çöreğin ve simidin kıyyesine 54 para narh verilmiştir[53]. 5 R.ahir 1273/3 Aralık 1856'da ise çörek ve simidin kıyyesi 46 paraya düşmüştür[54]. Eylül-Aralık arası ortalama fiyatı 50 para olmuştur.

Grafik: 4

Yıllar	Ekmek	Çörek	Simit	Kahî
1806	2	8	8	16
1808	4,66	9,33	9,33	18,66
1811	4	8	8	16
1817	4	8	8	16
1828	5	10	10	20
1835	14	26	28	
1856	25,2	50	50	

Grafik 4'te görüldüğü üzere çörek ile simidin fiyatları 1835'e kadar 8-26 para seviyesinde bir seyir takip ederken, 1835 yılında çörek % 260 artışla 26 para, simit de % 280 artışla 28 paraya yükselmiştir. Bu tarihe kadar çörek ile simit aynı fiyatta devam ederken, 1835'te simit çöreğe göre % 20, yani 2 para daha fazla artmıştır. 1834 yılından 1856 yılına kadar kâhiye narh verilip verilmediğini tespit edemedik.

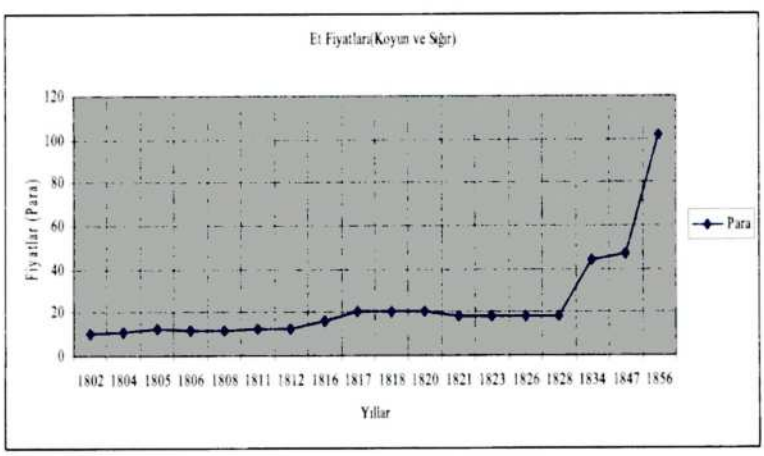
Bu durumda Grafik 4'ten de anlaşıldığına göre, yüzyılın ilk yarısında ekmek ile simitteki fiyat artışı ortalama olarak birbirine yakındır.

[50] *TŞS*, 22, 66.
[51] *TŞS*, 34, 46.
[52] *TŞS*, 46.
[53] *TŞS*, 46.
[54] *TŞS*, 46.

3. Et Fiyatları (Koyun Eti ve Sığır Eti)

En önemli gıda maddelerinden birisi de et olup, ekmekten sonra Tokat'ta en fazla ete narh verilmiştir. Tokat'ta sığır ve koyun eti aynı fiyattan alınıp satılmıştır. Bazı kayıtlarda koyun ve sığır eti şeklinde kayıtlar yer alırken, çoğu kayıtta et fiyatları şeklinde kaydedilmiştir. Yani, narh kayıtlarındaki et fiyatları tabiri, sığır ve koyun etini kapsar görünmektedir. Zaten ayrı olarak fiyatlandırıldıkları kayıtlarda da fiyatları aynıdır. Grafik 5'te görüldüğü üzere 6 Muharrem 1217/9 Mayıs 1802'de koyun etine (lahm-ı ganem) 30 meblağ[55] ve 11 Safer 1219/22 Mayıs 1804'de etin (lahm) kıyyesine 33 meblağ narh verilmiştir[56]. 15 R.evvel 1220/13 Haziran 1805'de koyun ve sığır etinin (lahm-ı ganem ve bakar) kıyyesine birkaç günlüğüne 36 meblağ[57], Şevval 1221/27 Aralık 1806'da etin kıyyesine 39 meblağ[58], 15 Muharrem 1221/4 Nisan 1806'da koyun ve sığır etine 30 meblağ narh verilmiştir[59].

Grafik: 5

Yıllar	Para
1802	10
1804	11
1805	12
1806	11,5
1808	11,5
1811	12
1812	12
1816	16
1817	20
1818	20
1820	20
1821	18
1823	18
1826	18
1828	18
1834	44
1847	47
1856	102

[55] *TŞS*, 7, 2.
[56] *TŞS*, 9, 1.
[57] *TŞS*, 9, 3.
[58] *TŞS*, 10, 1.
[59] *TŞS*, 10, 21.

20 Zilkade 1222/19 Ocak 1808'de etin kıyyesine 30 meblağ narh verilmiş, ancak daha sonra 6 meblağ müsaade edilerek 36 meblağa ve yine 3 meblağ daha müsaade edilerek 39 meblağ olmuştur[60].

27 Şevval 1226/14 Kasım 1811'de[61] ve 17 Zilhicce 1227/22 Aralık 1812'de[62] koyun etinin kıyyesine 12 para narh verilmiştir. 1802-1816 arasında koyun ve sığır eti fiyatları 10-12 para arasında değişmiştir. Ancak Evasıt-ı Haziran 1231/11 Haziran-2 Temmuz 1816'da koyun ve sığır etinin kıyyesine 16 para narh verilmiştir ki[63], bu da % 133,33 artış demektir. Yaklaşık altı ay sonra Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817'de % 125 artışla 20 para olan koyun eti fiyatları[64], 21 Safer 1233/31 Aralık 1817'de, 21 Safer 1234/20 Aralık 1818'de ve 11 R.ahir 1235/27 Ocak 1820'de de 20 para seviyesinde kalmıştır[65]. 1821-1828 arasında etin fiyatı 2 para düşerek 18 para olmuştur[66]. 5 R.evvel 1250/12 Temmuz 1834'de ise etin kıyyesi % 244,44 artışla 44 paraya[67], Selh-i C.ahir 1263/14 Haziran 1847'de koyun ve sığır etinin kıyyesi 47 paraya yükselmiştir[68]. Yaklaşık dokuz yıl sonra 7 Recep 1272/14 Mart 1856'da etin kıyyesi 110 paraya yükselmiş, ancak yaklaşık altı ay sonra 23 Muharrem 1273/23 Eylül 1856'da 85 paraya düşmüştür[69]. Bu durumda 1856 yılının ortalaması 102 para olmuştur. 1847'den 1856'ya koyun eti fiyatları yaklaşık % 217 artmıştır (Bkz. Grafik: 5).

4. Yağ Fiyatları (Sadeyağ, Zeytinyağı ve Bezir Yağı)

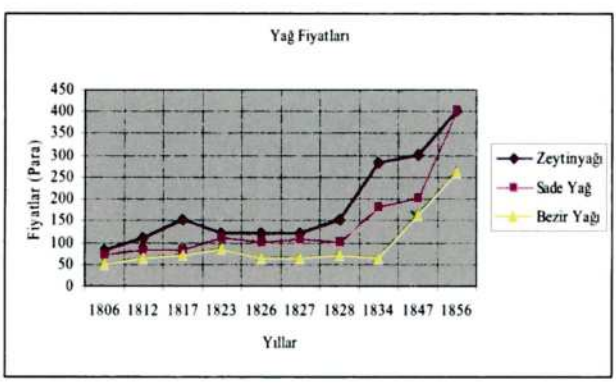
Önemli gıda maddelerinden biri de yağlardır. Bu bölümde zeytinyağı, sadeyağ ve beziryağı fiyatlarını inceleyeceğiz. Aşağıdaki grafikte (Grafik: 6) görüldüğü üzere, 15 Muharrem 1221/4 Nisan 1806'da zeytinyağının kıyyesi 80 para, sadeyağ 70 para ve beziryağı 48 para idi[70]. 17 Zilhicce 1227/22 Aralık 1812'de zeytinyağının kıyyesi % 135 artışla 108 paraya, sadeyağ yaklaşık % 114 artışla 80 para ve beziryağı da yaklaşık % 133,33 artışla 64 paraya yükselmiştir[71]. Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817'de zeytinyağının kıy-

[60] *TŞS*, 11, 1.
[61] *TŞS*, 15, 36.
[62] *TŞS*, 16, 157.
[63] *TŞS*, 21, 194.
[64] *TŞS*, 21, 90.
[65] *TŞS*, 22, 66.
[66] *TŞS*, 27, 8; 29, 7; 30, 1; 31, 87; 34, 46.
[67] *TŞS*, 39, 118.
[68] *TŞS*, 46.
[69] *TŞS*, 46.
[70] *TŞS*, 10, 21.
[71] *TŞS*, 16, 157.

yesi 150, sadeyağın 80, beziryağının da 76 para olurken[72], yılın sonunda yani 21 Safer 1233/31 Aralık 1817'de ise zeytinyağı ve sadeyağının fiyatı değişmezken, beziryağı 68 paraya düşmüştür[73]. Beziryağının 1817 yılı ortalama fiyatı 71 paradır. 18 Safer 1239/24 Ekim 1823'de zeytinyağının kıyyesi 120, sadeyağın 110 ve beziryağının 86 paraya düşmüştür[74]. 21 C.evvel 1241/1 Ocak 1826'da zeytinyağının kıyyesi 120 para ile 1823'teki fiyatını korurken, sadeyağ 98 para ve beziryağı ise 64 paraya düşmüştür[75]. 21 C.evvel 1241/1 Ocak 1826'da zeytinyağının kıyyesi 120 para ile fiyatını korurken, sadeyağ 98 paraya ve beziryağı da 64 paraya düşmüştür[76]. Yaklaşık bir buçuk yıl sonra 11 Şevval 1242/8 Mayıs 1827'de zeytinyağının kıyyesi yine 120 para ile değişmezken, sadeyağın kıyyesi 106 paraya çıkmış, beziryağı ise 64 para ile bir önceki yıldaki değerini korumuştur[77].

25 Safer 1244/6 Eylül 1828'de zeytinyağının kıyyesi yaklaşık % 126,66 artışla 152 paraya çıkarken, sadeyağın kıyyesi 100 paraya düşmüş, beziryağı ise % 112,5 artışla 72 paraya yükselmiştir[78]. 5 R.evvel 1250/12 Temmuz 1834'de zeytinyağının kıyyesi % 184,21 artışla 280 paraya, sadeyağ % 180 artışla 180 paraya yükselirken, beziryağının kıyyesi ise 1828 yılı fiyatına göre 8 para düşerek 64 para olmuştur[79].

Grafik: 6

Yıllar	Zeytinyağı	Sade Yağ	Bezir Yağı
1806	80	70	48
1812	108	80	64
1817	150	80	71
1823	120	110	86
1826	120	98	64
1827	120	106	64
1828	152	100	72
1834	280	180	64
1847	300	200	160
1856	400	400	260

[72] *TŞS*, 21, 90.
[73] *TŞS*, 22, 66.
[74] *TŞS*, 29, 7.
[75] *TŞS*, 29, 180.
[76] *TŞS*, 29, 180.
[77] *TŞS*, 31, 87.
[78] *TŞS*, 34, 46.
[79] *TŞS*, 39, 118.

13 Şevval 1263/24 Eylül 1847'de zeytinyağının kıyyesi 300 paraya, sadeyağın 200 ve beziryağının kıyyesi ise 160 paraya yükselmiştir[80]. 7 Recep 1272/14 Mart 1856'da zeytinyağının (zeytün yağı şeklinde yazılmıştır) ve sadeyağının kıyyesine 10'ar kuruş (400 para) ve beziryağının kıyyesine de 6,5 kuruş (260 para) narh verilmiştir[81]. Şu halde zeytinyağı 1847'den 1856'ya yaklaşık % 133,33, sadeyağ % 200 ve beziryağı da % 162,5 artış göstermiştir. (Bkz. Grafik: 6)

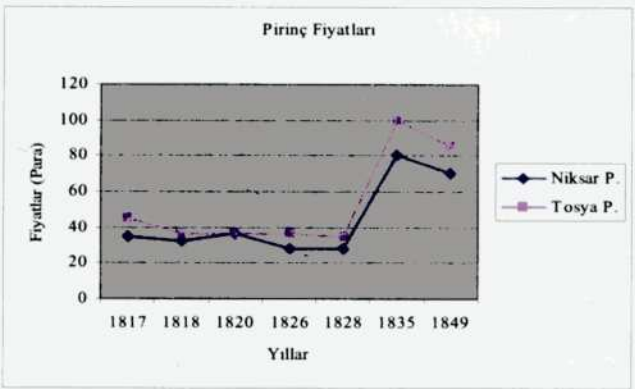
Yağ fiyatları izlendiğinde 1823 yılına kadar yukarıya doğru bir artış gözlemlenmektedir. 1826-1828 arası fiyatlarda genel bir düşüş görülmektedir. 1828 yılında tekrar yükseliş başlamakta ve bu süreç gittikçe hızlanacak ve 1834 yılından itibaren 1856 yılına giden süreçte yağ fiyatları gittikçe artacaktır.

5. Pirinç Fiyatları (Niksar ve Tosya Pirinci)

XIX. yüzyılın ilk yarısında Tokat'ta en çok Niksar pirinci ile Tosya pirinci tüketilmektedir. Tosya pirincinin fiyatı, Niksar pirincine göre daha yüksektir. Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817'da Niksar pirincinin kıyyesi 32, Tosya pirincinin kıyyesine de 42 para narh verilmiştir[82]. Yılın sonunda 21 Safer 1233/31 Aralık 1817'de ise Tosya pirincinin kıyyesine 48 ve Niksar pirincinin kıyyesine de 38 para fiyat verilmiştir[83]. 1817'de Tosya pirincinin ortalama fiyatı 45 para, Niksar pirincinin de 35 para olmuştur. Bir yıl sonra 21 Safer 1234/20 Aralık 1818'de Niksar pirincinin kıyyesi 32 paraya, Tosya pirinci de 36 paraya düşmüştür[84]. Yine iki yıl sonra 11 R.ahir 1235/27 Ocak 1820'de Niksar pirinci 36 paraya yükselirken, Tosya pirinci iki yıl önceki fiyatı olan 36 paradan alınıp satılmaya devam etmiştir[85]. Bu yılda iki cins pirincin fiyatı aynı olmuştur.

[80] *TŞS*, 59, 1.
[81] *TŞS*, 46.
[82] *TŞS*, 21, 90.
[83] *TŞS*, 22, 66.
[84] *TŞS*, 24, 120.
[85] *TŞS*, 26, 11.

Grafik: 7

Yıllar	Niksar P.	Tosya P.
1817	35	45
1818	32	36
1820	36	36
1826	28	36
1828	28	35
1835	80	100
1849	70	85

1826-1828 yılları arasında pirinç fiyatlarının yeniden düşüşe geçtiği görülmektedir. 21 C.evvel 1241/1 Ocak 1826'da Tosya pirincinin kıyyesi 36 para ile altı yıl önceki fiyatını korurken, Niksar pirincinin ise 28 paraya düşmüştür[86]. Yine yaklaşık iki buçuk yıl sonra 25 Safer 1244/6 Eylül 1828'de verilen narhta Niksar pirincinin fiyatı 28 para ile değişmezken, Tosya pirinci 1 para azalarak 35 paraya düşmüştür[87]. 1817-1828 arasında Niksar pirincine 28-35 para ve Tosya pirincine de 35-45 para fiyat aralığında narh verilmiştir. 1835 yılından itibaren pirinç fiyatları hızla artmaya başlayacaktır. Nitekim 1835'de Niksar pirinci yaklaşık % 285,71 artışla 2 kuruşa (80 para) ve Tosya pirinci de yine yaklaşık % 285,71 artışla 2,5 kuruşa (100 para) yükselmiştir[88]. Bu aşırı yükselişten sonraki yıllarda pirinç fiyatlarının biraz düştüğü gözlemlenmektedir. Nitekim yaklaşık on dört yıl sonra 1849'da Niksar pirincinin kıyyesinin 70 para, Tosya pirincinin de 85 para dolaylarında olması bu durumu göstermektedir[89]. Pirinç fiyatlarının 1835 yılında ani yükselmesinde kuraklık, bitki hastalığı vb. etkenlerin etkili olduğu ileri sürülebilir.

6. Peynir Fiyatları (Taze Peynir, Tulum Peyniri ve Küp Peyniri

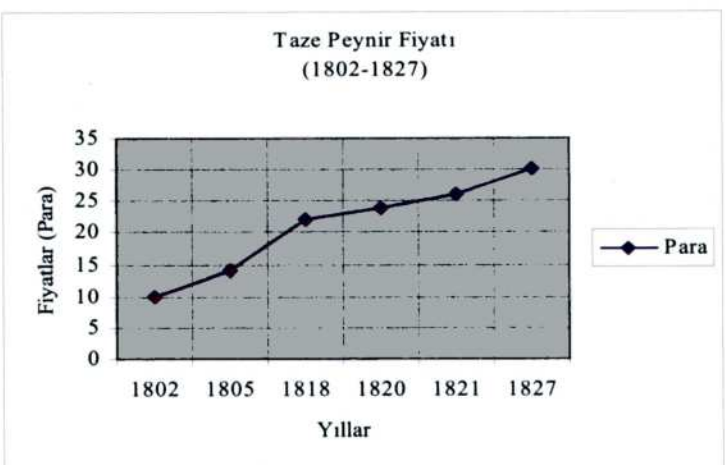
Tokat'taki narh kayıtlarına taze peynir, tulum ve küp peyniri fiyatları yansımıştır. Bu bölümde ayrı ayrı olmak üzere taze peynir fiyatları ile tulum ve küp peyniri fiyatları incelenecektir. Bunun sebebi, taze peynir ile tulum

[86] *TŞS*, 29, 180.
[87] *TŞS*, 34, 46.
[88] *TŞS*, 46.
[89] *TŞS*, 59, 325.

ve küp peynire farklı zamanlarda narh verilmesidir. Örneğin, taze peynire narh verildiğinde tulum ve küp peynire verilmemiş, tersi durumda da taze peynire narh verilmemiştir.

6 Muharrem 1217/9 Mayıs 1802'de yılında taze peynirin kıyyesi 30 meblağ idi[90]. 15 R.evvel sene 1220/13 Haziran 1805'de 42 meblağa (14 para) yükselmiş[91], 21 Safer 1234/20 Aralık 1818'de ise artışını sürdürerek 22 para olmuştur[92]. Yaklaşık iki yıl sonra 11 R.ahir 1235/27 Ocak 1820'de 24 para[93], 9 Şevval 1236/10 Temmuz 1821'de 26 para[94] ve 11 Şevval 1242/8 Mayıs 1827'de 30 paraya çıkarak sistematik olarak çıkışını sürdürmüştür[95]. (Bkz. Grafik: 8). 1802'den 1827'ye taze peynirin kıyyesi % 300 artmıştır.

Grafik:8

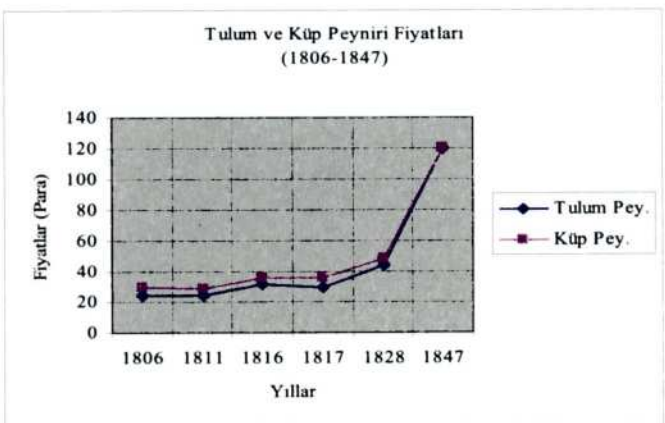
Yıllar	Para
1802	10
1805	14
1818	22
1820	24
1821	26
1827	30

15 Muharrem 1221/4 Nisan 1806'da tulum peynirinin kıyyesi 24 para, küp peynirinin kıyyesi de 30 para idi[96]. 27 Şevval 1226/14 Kasım 1811'de tulum peynirinin fiyatında değişme olmazken, küp peyniri 2 para düşerek 28 para olmuştur[97]. 17 Zilhicce 1227/22 Aralık 1812'de tulum peyniri 32

[90] *TŞS*, 7, 2.
[91] *TŞS*, 9, 3.
[92] *TŞS*, 24, 120.
[93] *TŞS*, 26, 11.
[94] *TŞS*, 27, 8.
[95] *TŞS*, 31, 87.
[96] *TŞS*, 10, 21.
[97] *TŞS*, 15, 36.

paraya, küp peyniri de 36 paraya yükselmiştir[98]. Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817'de tulum peynirinin kıyyesi 24 para ve küp peynirinin kıyyesi 32 para[99], yılın sonunda da 21 Safer 1233/31 Aralık 1817'de tulum peynirinin kıyyesi 36 paraya ve küp peynirinin ise 40 paraya çıkmıştır. 1817 yılının ortalaması tulum peynirinde 30 para, küp peynirinde ise 36 para olmuştur[100]. (Bkz. Grafik: 9). 1806-1817 arası tulum peyniri 24-32 para, küp peyniri de 28-36 para aralığında alınıp satılmıştır. Bu tarihler arasında tulum peynirindeki artış yaklaşık % 133,33, küp peynirinde de yaklaşık % 128,57'dir.

Grafik: 9

Yıllar	Tulum Pey. (Para)	Küp Pey. (Para)
1806	24	30
1811	24	28
1812	32	36
1817	30	36
1828	44	48
1847	120	120

1828 yılında verilen narh kaydına göre, tulum peynirinin kıyyesi 1817'ye göre yaklaşık % 146,66 artışla 44 para, küp peyniri de yaklaşık % 133,33 artışla 48 para olmuştur. Yine yaklaşık 19 yıl sonra 1847 yılında elde ettiğimiz bir narh kaydında tulum ile küp peynirin kıyyesi 120 paradır. Bu durumda 1828-1947 arası tulum peynirindeki yaklaşık artış % 272,72, küp peynirinde de artış % 250 olmuştur.

Grafik 9'daki bu değerler, tulum ve küp peynirinin 1806-1817 arasında yaklaşık 11 yılda yavaş bir artış gösterdiği, ancak 1828-1847 arasında daha hızlı yükseldiğini göstermektedir.

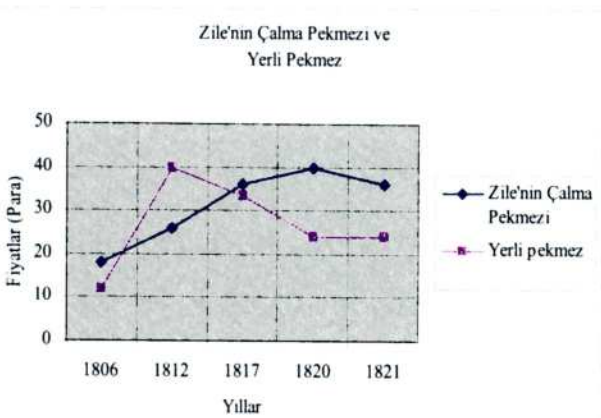
[98] *TŞS*, 16, 157.
[99] *TŞS*, 21, 90.
[100] *TŞS*, 22, 66.

7. Pekmez Fiyatları (Zile'nin Çalma Pekmezi ve Yerli Pekmez)

Tokat ve çevresinde en çok yerli pekmez ve Zile'nin çalma pekmezi tüketilmektedir. 15 Muharrem 1221/4 Nisan 1806'da Zile'nin çalma pekmezinin kıyyesi 18 para iken, yerli pekmezin kıyyesi 12 para idi[101]. 17 Zilhicce 1227/22 Aralık 1812'de yerli pekmez ani bir artışla 40 paraya yükselirken, çalma pekmezin kıyyesi 26 para olmuştur[102]. Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817'de çalma pekmezin kıyyesi 28 para, yerli pekmezin 13 iken[103], yılın sonunda 21 Safer sene 1233/31 Aralık 1817'deki bir narh kaydında ise çalma pekmez 44 paraya, yerli pekmez de 18 paraya yükselmiştir[104]. Yani 1817 yılının ortalaması olarak yerli pekmezin kıyyesi 33,5 paraya inmiş, buna mukabil çalma pekmez 36 paraya yükselmiştir.

11 R.ahir 1235/27 Ocak 1820'de çalma pekmezin kıyyesi 40 para olurken, yerli pekmez 24 paraya düşmüştür[105]. Yaklaşık bir yıl sonra R.ahir 1236/Ocak-Şubat 1821'deki bir narh kaydında yerli pekmezin fiyatı değişmezken, çalma pekmez 36 paraya gerilemiştir[106] (Bkz. Grafik: 10).

Grafik: 10

Yıllar	Zile'nin Çalma Pekmezi	Yerli pekmez
1806	18	12
1812	26	40
1817	36	33,5
1820	40	24
1821	36	24

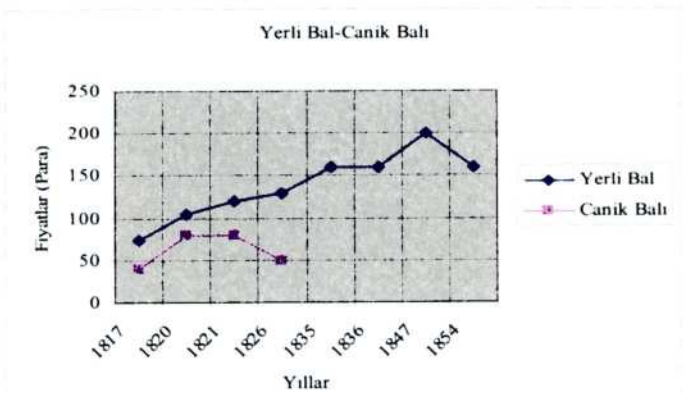
[101] *TŞS*, 10, 21.
[102] *TŞS*, 16, 157.
[103] *TŞS*, 21, 90.
[104] *TŞS*, 22, 66.
[105] *TŞS*, 26, 11.
[106] *TŞS*, 27, 8.

1806-812 arasında Zile'nin çalma pekmezi yaklaşık % 144,44 artarken, bu artış yerli pekmezde yaklaşık % 333,33 olmuştur. 1812-1817 arasında da çalma pekmez artarken, yerli pekmezin fiyatı düşmüştür. 1820'ye doğru çalma pekmez yine artışını sürdürürken, yerli pekmez düşmeye devam etmiştir.

8. Bal Fiyatları (Yerli Bal ve Canik Balı)

Tokat'ta yerli bal yanında Canik'ten gelen bal da tüketilmektedir. Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817'de yerli balın kıyyesi 60 para iken, Canik balının 40 para idi[107]. Yılın sonunda (Kış narhı) 21 Safer 1233/31 Aralık 1817'de ise yerli balın kıyyesi 80 paraya yükselirken, Canik balının fiyatı değişmemiştir[108]. 1817 yılında yerli balın fiyat ortalaması 75 para olmuştur. Yaklaşık üç yıl sonra 11 R.ahir 1235/27 Ocak 1820'de yerli bal % 150 artışla 105 paraya, Canik balı da % 200 artışla 80 paraya yükselmiştir[109]. R.ahir 1236/Ocak-Şubat 1821'de bir narh kaydında yerli bal 120 paraya yükselirken, Canik balı 80 paralık fiyatını korumuştur[110].

Grafik: 11

Yıllar	Yerli Bal	Canik Balı
1817	70	40
1820	105	80
1821	120	80
1826	130	50
1835	160	
1836	160	
1847	200	

21 C.evvel 1241/1 Ocak 1826'da yerli bal 130 paraya yükselirken, Canik balı 50 paraya düşmüştür[111]. 1826'dan sonra Canik balı ile ilgili narh kaydına ulaşamadık. Büyük bir ihtimalle Tokat'a Canik balının artık gelme-

[107] *TŞS*, 21, 90.
[108] *TŞS*, 22, 66.
[109] *TŞS*, 26, 11.
[110] *TŞS*, 27, 163.
[111] *TŞS*, 29, 180.

diği kanaatine varılabilir. Çünkü daha sonraki süreçte yerli balına narh verilmeye devam edilmiştir.

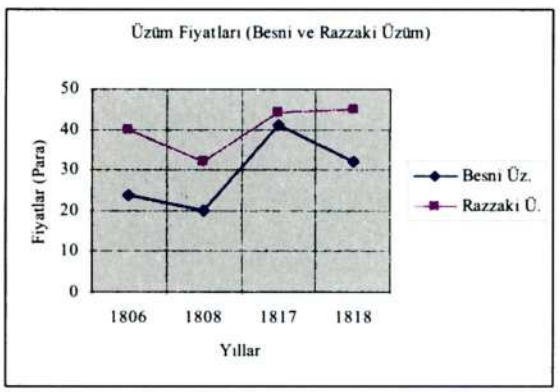
28 Recep 1251/19 Kasım 1835'te balın fiyatı (bal olarak nitelendirilmektedir ki, muhtemelen yerli baldır) 4 kuruş (160 para) idi[112]. Bal yaklaşık bir yıl sonra, 7 C.ahir 1252/19 Eylül 1836'da 4 kuruş olan fiyatını korumuştur[113]. 19 R.evvel 1254/12 Haziran 1838'de yerli balın kıyyesine yine 4 kuruş narh verilmiştir ki, bal fiyatı bu yıllar arasında artmamıştır[114]. 25 C.ahir 1263/Haziran 1847'de balın kıyyesi 5 kuruşa (200 para) yükselmiştir[115]. (Bkz. Grafik: 11). 1836-1847 arası yerli balın fiyatı % 125 artmıştır.

9. Yaş Üzüm Fiyatları (Besni Üzümü ve Razzaki Üzüm)

Tokat'ta Besni üzümü ile Razzaki üzüme narh verilmiştir. 15 Muharrem 1221/4 Nisan 1806'da Razzaki üzümün kıyyesi 40 para idi[116]. 21 R.evvel 1223/17 Mayıs 1808'de Besni üzümünün kıyyesi 60 meblağ olurken, Razzaki üzümün kıyyesi 96 meblağ olmuştur[117]. 27 Şevval 1226/14 Kasım 1811'de Besni üzümünün kıyyesine 28 para narh verilmiştir[118]. Besni üzümü, 17 Zilhicce 1227/22 Aralık 1812'de 22 para idi[119]. Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817'de Besni üzümün kıyyesi 44, Razzaki üzümün kıyyesi 40 para idi[120]. 21 Safer 1233/31 Aralık 1817'de Besni 38 para, Razzaki 48 para olmuştur[121]. 21 Safer 1234/20 Aralık 1818'de Razzaki üzümün kıyyesi 45 para, Besni üzümün ise 32 para olmuştur[122]. (Bkz. Grafik: 12).

[112] *TŞS*, 46.
[113] *TŞS*, 48.
[114] *TŞS*, 51, 72.
[115] *TŞS*, 46.
[116] *TŞS*, 10, 21.
[117] *TŞS*, 11, 3.
[118] *TŞS*, 15, 36.
[119] *TŞS*, 16, 157.
[120] *TŞS*, 21, 90.
[121] *TŞS*, 22, 66.
[122] *TŞS*, 24, 120.

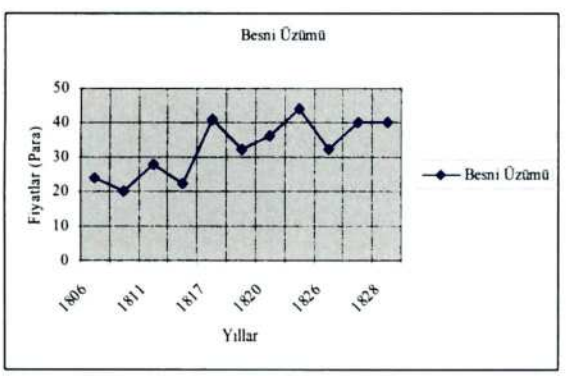
Grafik: 12

Yıllar	Besni Üz.	Razzaki Ü.
1806	24	40
1808	20	32
1817	41	44
1818	32	45

11 R.ahir 1235/27 Ocak 1820'de Besni üzümünün kıyyesi 36 paraya[123], 18 Safer 1239/24 Ekim 1823'te 44 paraya yükselirken[124], 21 C.evvel 1241/1 Ocak 1826'da 32 paraya düşmüş[125], 11 Şevval 1242/08 Mayıs 1827'de[126] ve 25 Safer 1244/6 Eylül 1828'de 40 paraya yükselmiştir. (Grafik: 13). Bu süreçte Razzaki üzüme narh verilmemiştir. 1806-1828 arası Besni üzümünün kıyyesi yaklaşık % 166,66 artmıştır.

Grafik: 13

Yıllar	Besni Üzümü
1806	24
1808	20
1811	28
1812	22
1817	41
1818	32
1820	36
1823	44
1826	32
1827	40
1828	40

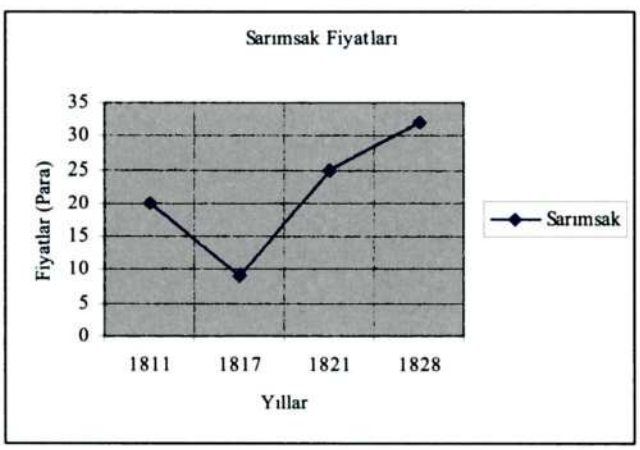
[123] *TŞS*, 26, 11.
[124] *TŞS*, 29, 7.
[125] *TŞS*, 29, 180.
[126] *TŞS*, 31, 87.

1828'de Tokat'a Çorum üzümünün gelmeye başladığı görülmektedir ve kıyyesi 32 paradır[127]. 5 R.evvel 1250/12 Temmuz 1834'te Çorum üzümüne 96 para narh verilmiştir[128]. 7 Ramazan 1265/27 Temmuz 1849'da kırmızı üzümün kıyyesine 100 para ve siyah üzümün kıyyesine de 80 para narh verilmiştir[129].

10. Sarımsak Fiyatları

27 Şevval 1226/14 Kasım 1811'de sarımsağın kıyyesi 18 paradır. Ancak daha sonra 2 para müsaade edilerek 20 para olmuştur[130]. Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817'de 10 paraya düşen sarımsak fiyatı[131], 21 Safer 1233/31 Aralık 1817'de daha da düşerek 8 paraya inmiştir[132]. 1817 yılın ortalaması 9 paradır. R.ahir 1236/Ocak-Şubat 1821'de sarımsağın kıyyesi 25 paraya yükselmiş[133], 25 Safer 1244/6 Eylül 1828'de yükselişini sürdürerek 32 para olmuştur[134]. (Bkz. Grafik: 14).

Grafik: 14

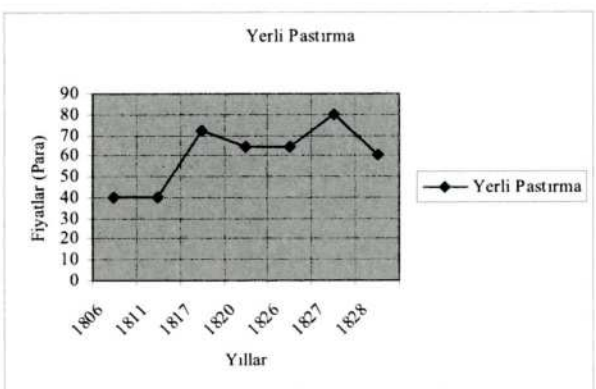
Yıllar	Değerler (Para)
1811	20
1817	9
1821	25
1828	32

[127] *TŞS*, 34, 46.
[128] *TŞS*, 39, 118.
[129] *TŞS*, 59, 325.
[130] *TŞS*, 15, 36.
[131] *TŞS*, 21, 90.
[132] *TŞS*, 22, 66.
[133] *TŞS*, 27, 8.
[134] *TŞS*, 34, 46.

11. Yerli Pastırma

15 Muharrem 1221/4 Nisan 1806'da[135] ve beş yıl sonra 27 Şevval 1226/14 Kasım 1811'de yerli pastırmanın kıyyesi 40 para idi[136]. Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817'de % 180 artışla 72 paraya yükselen pastırma[137], 21 Safer 1234/20 Aralık 1818'de de aynı fiyatını korumuştur[138]. 11 R.ahir 1235/27 Ocak 1820'de 64 paraya düşerken[139], bu değerini 1826 yılına kadar korumuştur. Nitekim 21 C.evvel 1241/1 Ocak 1826'da yerli pastırmanın kıyyesi yine 64 para idi[140].

Grafik: 15

Yıllar	Yerli Pastırma
1806	40
1811	40
1817	72
1820	64
1826	64
1827	80
1828	60

11 Şevval 1242/8 Mayıs 1827'de pastırmanın kıyyesi % 125 artışla 80 paraya yükselmiştir[141]. Ancak bir yıl sonra 25 Safer 1244/6 Eylül 1828'de 60 paraya inerek[142], 1820'deki fiyatının da altına inmiştir. Daha sonraki süreçte yerli pastırma fiyatlarıyla ilgili narh kayıtlarına rastlayamadık (Bkz. Grafik: 15).

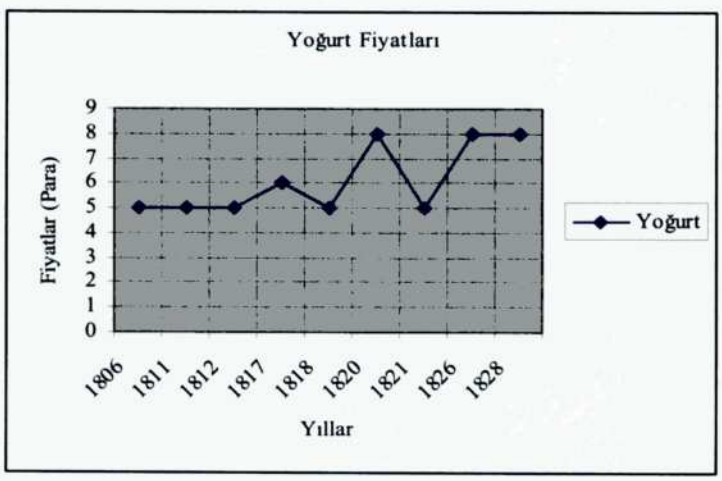
12. Yoğurt

Tokat'ta narh kayıtları incelendiğinde yoğurta da sık sık narh verildiği görülmektedir. 15 Muharrem 1221/4 Nisan 1806'da kıyyesi 5 para olan

[135] *TŞS*, 10, 21.
[136] *TŞS*, 15, 36.
[137] *TŞS*, 21, 90.
[138] *TŞS*, 24, 120.
[139] *TŞS*, 26, 11.
[140] *TŞS*, 29, 180.
[141] *TŞS*, 31, 87.
[142] *TŞS*, 34, 46.

yoğurt[143], 1812'ye kadar bu fiyat seyrini sürdürmüştür[144]. Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817 [145] ve 21 Safer sene 1233/31 Aralık 1817'deki fiyatı 6 paradır. Yani 1806'dan 1817'ye sadece 1 para artış göstermiştir[146]. Ancak üç yıl sonra 11 R.ahir 1235/27 Ocak 1820'de % 133,33 artışla kıyyesi 8 paraya çıkmıştır[147]. 9 Şevval 1236/10 Temmuz 1821'de 5 para ile[148] 1806'daki fiyatına gerilemiştir. 1826-1828 döneminde de yine 1820'deki fiyatı olan 8 paralık fiyatını korumuştur[149]. (Bkz. Grafik: 16).

Grafik: 16

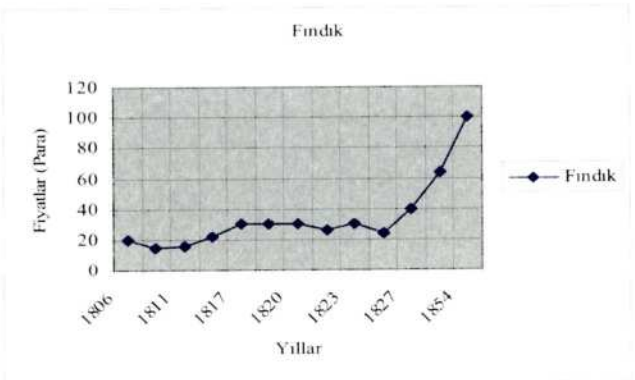
Yıllar	Yoğurt
1806	5
1811	5
1812	5
1817	6
1818	5
1820	8
1821	5
1826	8
1828	8

13. Fındık

Tokat'ta fındığa da narh verildiği görülmektedir. 15 Muharrem 1221/4 Nisan 1806'da 20 para olan fındığın kıyyesi[150], 1811'e kadarki süreçte 4 para düşerek 27 Şevval 1226/14 Kasım 1811'de 16 para olmuştur[151].

[143] *TŞS*, 10, 21.
[144] *TŞS*, 15, 36; 16, 157.
[145] *TŞS*, 21, 90.
[146] *TŞS*, 22, 66.
[147] *TŞS*, 26, 11.
[148] *TŞS*, 27, 8.
[149] *TŞS*, 29, 180 ve *TŞS*, 34, 46.
[150] *TŞS*, 10, 21.
[151] *TŞS*, 15, 36.

Grafik: 17

Yıllar	Fındık
1806	20
1808	15
1811	16
1812	22
1817	30
1818	30
1820	30
1821	26
1823	30
1826	24
1827	40
1828	64

17 Zilhicce 1227/22 Aralık 1812'de 22 paraya yükselen fındık[152], Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817[153] ve 21 Safer 1233/31 Aralık 1817'de 30 paraya yükselmiş[154] ve bu trendini 1820'ye kadar sürdürmüştür[155]. 18 Safer 1239/24 Ekim 1823'te 30 paraya çıkmış[156], 21 C.evvel 1241/1 Ocak 1826'da 24 paraya inmiştir[157]. 11 Şevval 1242/8 Mayıs 1827'de 40 paraya[158], 25 Safer 1244/6 Eylül 1828'de 64 paraya çıkmıştır[159].(Bkz. Grafik: 17).

14. Zile Leblebisi

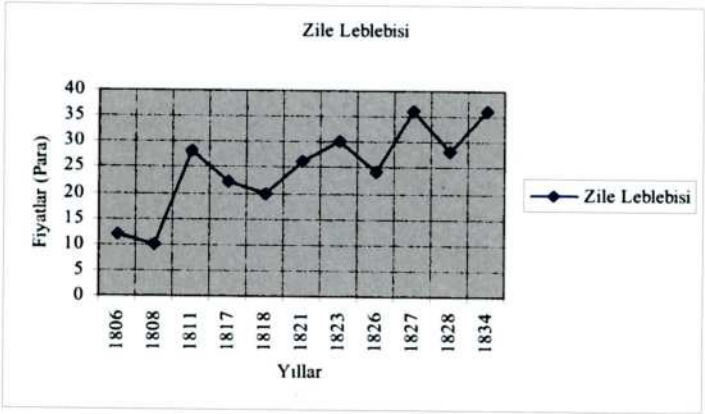
Tokat ve çevresinde tüketilen önemli maddelerden biri de Zile leblebisidir. 15 Muharrem 1221/4 Nisan 1806'da 12 para olan Zile leblebisinin kıyyesi[160], 21 R.evvel 1223/17 Mayıs 1808'de 10 paraya düşmüş[161], 27 Şevval 1226/14 Kasım 1811'de % 280 artışla 28 paraya yükselmiştir[162]. Gurre-i R.evvel 1232/19 Ocak 1817'de 24 paraya[163], 21 Safer 1233/31 Aralık 1817'de

[152] *TŞS*, 16, 157.
[153] *TŞS*, 21, 90.
[154] *TŞS*; 22, 66.
[155] *TŞS*, 21, 90; 24, 120; 26, 11.
[156] *TŞS*, 29, 7.
[157] *TŞS*, 29, 180.
[158] *TŞS*, 31, 87.
[159] *TŞS*, 34, 46.
[160] *TŞS*, 10, 21.
[161] *TŞS*, 11, 3.
[162] *TŞS*, 15, 36.
[163] *TŞS*, 21, 90.

de 20 paraya düşmüştür[164]. 1817 yılının ortalaması 22 paradır. 21 Safer 1234/20 Aralık 1818'de de 20 paralık fiyatını sürdürmüştür[165].

11 R.ahir 1235/27 Ocak 1820'de 28 paraya[166], 18 Safer 1239/24 Ekim 1823'te de 30 paraya yükselmiştir[167].1817'den 1826'ya kadar 22-30 paralık seyrini sürdüren fiyatlar, 21 C.evvel 1241/1 Ocak 1826'da 24 paraya düşmüştür[168]. 11 Şevval 1242/8 Mayıs 1827'de 36 paraya yükselen Zile leblebisi[169], 25 Safer 1244/6 Eylül 1828'de tekrar 28 paraya düşmüş[170] ve ancak 5 R.evvel 1250/12 Temmuz 1834'de 36 paraya çıkarak, 1827'deki fiyatını yakalamıştır[171]. (Bkz. Grafik: 18).

Grafik: 18

Yıllar	Zile Leblebisi
1806	12
1808	10
1811	28
1817	22
1818	20
1821	26
1823	30
1826	24
1827	36
1828	28
1834	36

C. Temel İhtiyaç Maddeleri Fiyatları

1. Sabun Fiyatları

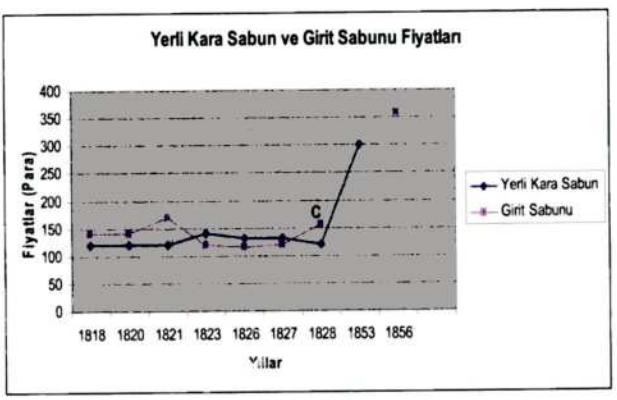
a. Yerli Kara Sabun ve Girit Sabunu Fiyatları

İhtiyaç malzemelerinden en önemlisi temizlik için vazgeçilmez bir madde olan sabun gelmektedir. Tokat'ta yerli kara sabun, Girit sabunu ve

[164] *TLS*, 22, 66.
[165] *TŞS*, 24, 120.
[166] *TŞS*, 26, 11.
[167] *TŞS*, 29, 7.
[168] *TŞS*, 29, 180.
[169] *TŞS*, 31, 87.
[170] *TŞS*, 34, 46.
[171] *TŞS*, 39, 118.

ak sabuna narh verilmiştir. Yerli kara sabunun kıyyesinin 1818[172], 1820[173] ve 1821'deki ortalama fiyatı 120 para iken[174], Girit sabununun kıyyesinin 1818[175] ve 1820'deki fiyatı 140 paradır[176]. 1823'de yerli kara sabunun fiyatı 140 para olarak artarken, Girit sabununun fiyatı % 141,66'lık düşüşle 120 paraya inmiştir[177].

Grafik: 19

Yıllar	Yerli Kara Sabun	Girit Sabunu
1818	120	140
1820	120	140
1821	120	170
1823	140	120
1826	130	116
1827	130	120
1828	120	156
1853	300	
1856		360

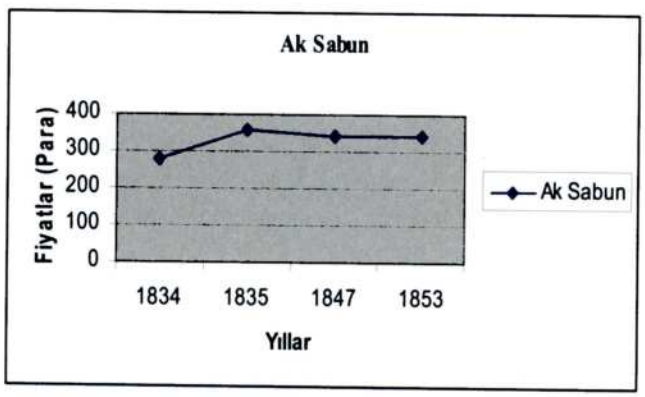
1826, 1827 ve 1828'de yerli kara sabunun fiyatında düşüş görülürken[178], 1823-1826 arasında düşüş gösteren Girit sabunu, 1827 yılından itibaren yükselişe geçmiştir[179]. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde hem yerli kara sabun hem de Girit sabunu büyük yükseliş göstermiştir. Örneğin, 1853 yılında yerli kara sabun kıyyesi % 250 artışla 300 paraya yükselirken[180], 1856'ya Girit sabununun kıyyesi % 230,76'lık artışla 360 para olmuştur[181]. Sonuçta 1828-1853 arasında yerli kara sabundaki artış ortalama % 250 olurken, 1828-1856 arasında Girit sabunundaki artış ise % 230,76 olarak gerçekleşmiştir. (Bkz. Grafik: 19)

[172] *TŞS*, 24, 120.
[173] *TŞS*, 26, 11.
[174] *TŞS*, 27, 8; *TŞS*, 27, 163
[175] *TŞS*, 24, 120
[176] *TŞS*, 26, 11.
[177] *TŞS*, 29, 7.
[178] *TŞS*, 29, 180; *TŞS*, 31, 87; *TŞS*, 34, 46.
[179] *TŞS*, 31, 87.
[180] *TŞS*, 46.
[181] *TŞS*, 46.

b. Ak Sabun Fiyatları

Tokat'ta ak sabundaki fiyat süreci ortalama olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. 1834 yılında 280 para olan ak sabunun büyük kalıbının kıyye fiyatı[182], 1835 yılında % 128,572'lik artışla 360 paraya yükselmiştir[183]. 1847 ve 1853 yıllarında fiyatı % 105,88'lik düşüşle 340 paraya inmiştir[184]. Böylece 1847-1853 arasındaki süreçte ak sabunun fiyatı artmamış, bilakis düşmüştür. (Bkz. Grafik: 20)

Grafik: 20

Yıllar	Ak Sabun
1834	280
1835	360
1847	340
1853	340

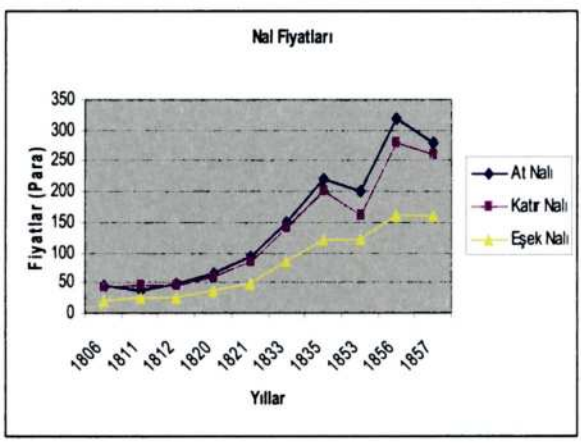
2. Nal Fiyatları

Osmanlı kentlerinden olan Tokat'ta da en önemli binek ve yük taşıyıcı hayvanlar, at, eşek ve katırdır. Bu hayvanların ayakları için kullanılan nalların fiyatları kentin fiyat tarihi açısından önem arz etmektedir. Tokat'taki narh kayıtları incelendiğinde sistematik olarak nala narh verildiği gözlemlenmektedir. Burada 1806-1857 yılları arasında Tokat'taki nal fiyatlarını inceledik. 1806 yılında bir geym (dört ayak) at nalının fiyatı 46 para, katır nalı 42 para ve eşek nalının fiyatı da 20 paradır[185]. 1812 yılına kadar nal fiyatlarında büyük ölçüde artış görülmemektedir. Ancak 1812'de katır ve eşek nalı fiyatları değişmezken, at nalı 48 paraya yükselmiştir[186]. 1820 yılına gelindiğinde nal fiyatlarında hızlı bir yükseliş görülmektedir. 1820'de bir

[182] Ak sabunun küçük kalıbının fiyatı ise 320 para idi. *TŞS*, 39, 118.
[183] *TŞS*, 46. Ak sabunun küçük kalıbı ise aynı yılda 400 para idi.
[184] *TŞS*, 46.
[185] *TŞS*, 10, 22.
[186] *TŞS*, 16, 157.

geym at nalının fiyatı % 133,33'lük artışla 64 paraya, katır nalının fiyatı % 136,362'lık artışla 60 paraya ve eşek nalı fiyatı da % 150'lik artışla 36 paraya yükselmiştir[187]. Aşağıdaki tablo incelendiğinde 1821'den itibaren 1856 yılına kadar nal fiyatlarının yükseldiği görülmektedir. 1856 yılına kadar nal fiyatları hep yükselmiştir. 1821'de at nalının bir geymi 92 para iken[188], 1856'da % 347,82'lik bir artışla 320 paraya, katır nalı % 325,58'lik bir artışla 280 paraya ve eşek nalı da % 333,33'lük bir artışla 160 paraya yükselmiştir[189]. 1857'de at nalının fiyatı % 114,28'lik bir düşüşle 280 para, katır nalı % 107,69'luk bir düşüşle 260 para olurken, eşek nalının fiyatında değişme olmamıştır[190]. (Bkz. Grafik: 21)

Grafik: 21

Yıllar	At Nalı	Katır Nalı	Eşek Nalı
1806	46	42	20
1811	38	44	24
1812	48	44	24
1820	64	60	36
1821	92	86	48
1833	150	140	84
1835	220	200	120
1853	200	160	120
1856	320	280	160
1857	280	260	160

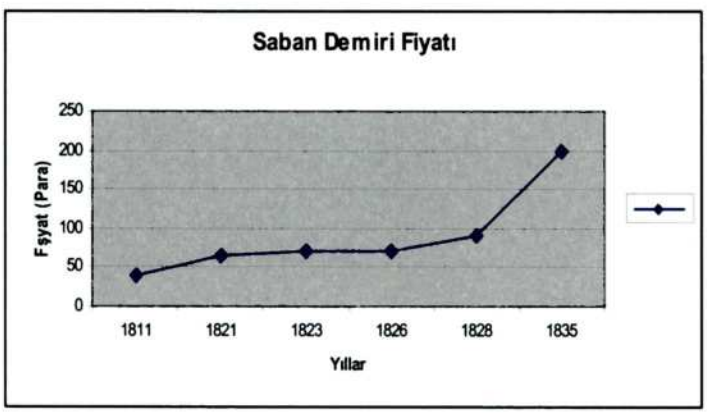
3. Saban Demiri Fiyatları

Tokat Anadolu'nun tarım kentlerinden biridir. Bu bakımdan tarımsal aletlerin en önemlilerinden biri olan saban demiri fiyatları da incelenmelidir. 1811 yılında 40 para olan saban demirinin tanesi[191], 1821 yılında % 160 artışla 64 paraya yükselmiştir[192]. 1826 yılına kadar yükselişini sürdüren

[187] *TŞS*, 26, 11.
[188] *TŞS*, 27, 8.
[189] *TŞS*, 46.
[190] *TŞS*, 46.
[191] *TŞS*, 15, 36.
[192] *TŞS*, 27, 8.

saban demiri fiyatları[193], 1828 yılında % 140,62'lik artışla 90 para olmuştur[194]. 1828'den itibaren fiyatlardaki artış devam etmiş[195], 1835'te saban demirinin adedinin fiyatı % 222,22'lik artışla 200 paraya yükselmiştir[196]. (Bkz. Grafik: 22)

Grafik: 22

Yıllar	Para
1811	40
1821	64
1823	70
1826	70
1828	90
1835	200

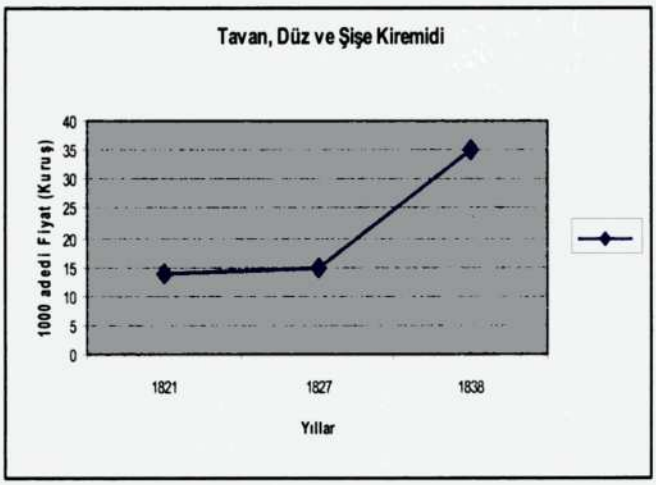
4. Kiremit Fiyatları

Kiremit binalarda kullanılan oldukça önemli bir maddedir. Bu bakımdan bir fikir vermesi açısından 1821, 1827 ve 1838 yıllarındaki fiyatlarını ele aldık.

1821 yılında tavan, düz ve şişe kiremidinin bin adedinin Tokat'taki fiyatı 14 kuruş iken[197], 1827'de 15 kuruşa[198], 1838 yılında ise 35 kuruşa yükselmiştir[199]. 1827-1838 arasındaki yaklaşık onbir yılda kiremit fiyatlarındaki artış % 250 olmuştur. (Bkz. Grafik: 23)

[193] *TŞS*, 29, 180.
[194] *TŞS*, 34, 47.
[195] *TŞS*, 36, 92; *TŞS*, 36, 92.
[196] *TŞS*, 46.
[197] *TŞS*, 27, 8.
[198] *TŞS*, 31, 88.
[199] *TŞS*, 46.

Grafik: 23

Yıllar	Kuruş
1821	14
1827	15
1838	35

E. Ücretler ve Nafakalar

Fiyatlar içinde ücretler bahsinin ihmal edilmemesi gereken bir olgu olduğu bilinmektedir. Osmanlı kentlerinde Narh Meclisi tarafından genellikle yılda iki defa verilen narhlarda usta, kalfa, çırak ve amelelerin günlük ücretleri de verilmekteydi. Ancak Tokat şer'iye sicillerinde bilinemeyen bir sebepten dolayı usta ve işçi ücretlerinin narhlarla birlikte kaydedilmediği görülmektedir. Bu bakımdan incelediğimiz dönemde Tokat'ta fiyat-ücret bağlantısının kurulması tam anlamıyla mümkün görünmemektedir[200]. Ancak yine de fiyat-ücret oranını tahminen belirleyebileceğimiz birkaç kayıt mevcuttur. Örneğin, 27 R. Evvel 1220/25 Haziran 1805 tarihli narhta Tokat'ta usta, çırak ve ırgat ücretleri kaydedilmiştir. Buna göre, taşçı ve dülger ustalarının gündelikleri 120'şer, çırakların 75'er ve ırgadın 75 paradır[201]. 1850 yılına kadar incelediğimiz narh kayıtlarında usta ve işçi ücretlerini belirleyen bir kayda rastlayamadık. Ancak 15 C.ahir 1266/28 Nisan 1850'deki bir narh kaydında bir dülger ustasının gündeliğine 20 paralık yemeklik ücreti ile birlikte toplam 5,5 kuruş ücret takdir edilmiştir[202]. Bu anlamda 1805'te 120 para (3 kuruş) olan dülger ustasının gündeliği, 1850

[200] 1986 yılında, XVIII. yüzyılın son ve XIX. yüzyılın ilk çeyreğindeki Tokat'taki fiyatları inceleyen Mustafa Öztürk de aynı kanaate varmıştı. Bk. M. Öztürk, *aynı tebliğ*, s. 208.

[201] *Aynı tebliğ*, s. 208.

[202] *TŞS*, 61/1.

yılında 5,5 kuruşa yükselmiştir. Böylece 45 yılda dülger ustasının ücretinde yaklaşık % 183,33'lük bir artış söz konusu olmuştur.

Tereke defterlerine yansıyan nafaka ve kisve ücretleri de dönemin fiyat-ücret bağlantısına verilebilecek örneklerdendir. Bu ücretlerin göreceli olduğu, tereke sahibinin gelir durumuna göre değiştiği bilinmektedir. Ancak yine de kadı, günlük nafaka ve kisve ücreti tayin ederken dönemin rayicine göre hareket ettiğini belirtmektedir. Yani "râyic-i fi'l-vakt ... nafaka ve kisve-baha farz ve takdîr" edildiği ifadesi belgelere sıkça yansımıştır[203].

Tokat'ta yetim çocuklara takdir edilen nafaka ve kisve ücretlerinin terekelere göre değiştiğini yukarıda belirtmiştik. Örneğin, 1835 yılında incelediğimiz birkaç nafaka ve kisve ücreti bir fikir vermesi bakımında örnek olarak seçilmiştir. 17 R.evvel 1251/13 Temmuz 1835'te biri erkek, diğeri kız iki kardeşten her birine 3'er para nafaka ve kisve baha takdir edilirken[204], 15 R.ahir 1252/30 Temmuz 1836'da bir gayrimüslimin üç çocuğundan her birine 10'ar para nafaka ve kisve baha[205], 27 R.ahir 1252/11 Ağustos 1836'da bu defa bir Müslüman'ın kızına günlük 10 para nafaka ve kisve baha takdir edilmiştir[206]. 21 C.ahir 1252/3 Ekim 1836'da ise bu defa bir müteveffanın bir kız çocuğuna günlük 2 kuruş[207], oğluna ise 5 kuruş nafaka takdir edilmiştir[208]. 25 Recep 1252/5 Kasım 1836'da yine bir nafaka ve kisve baha takdir edilirken "... râyic-i fi'l-vakt beher yevm her birine yiğirmişer pâre nafaka ve kisve baha farz ve takdîr idüb" ifadesi kullanılmıştır[209].

O halde 1836 yılında bir çocuğa 3 paradan 5 kuruşa kadar değişiklik gösteren günlük nafaka ve kisve ücretinin tayin edildiği görülmektedir. Yukarıdaki bir terekeden günlük 5 kuruş nafaka ve kisve ücreti takdiri, tereke sahibi kalhane nazırı Ahmed Efendi ibni Mehmed'in zenginliğinden kaynaklanmaktadır. İncelediğimiz sicillerde genellikle kız ve erkek çocuğa eşit miktarda nafaka ve kisve ücreti takdir edilirken, Kalhane nazırının

[203] *TŞS*, 48, 77/2. Hacı İsa Efendi'nin çocukları Fatma, İbrahim Halil ve Ahmed'e nafaka ve kisve bahası.

[204] *TŞS*, 48, 91/1. Müteveffa Mehmed bin İsmail'in çocukları Şerife ve İsmail'e takdir edilen nafaka ve kisve baha.

[205] *TŞS*, 48, 91/2. Karabet veled-i Melkon'un çocukları Agop, Gadrene, Duduna'ya nafaka ve kisve baha.

[206] *TŞS*, 48, 89/3. Elmacıoğlu Osman'ın kızı Şerife'ye takdir edilen nafaka ve kisve bahası.

[207] *TŞS*, 48, 81/2. Kalhane nazırı iken müteveffa olan Ahmed Efendi ibn-i Mehmed'in kızı Hatice'ye nafaka ve kisve bahası.

[208] *TŞS*, 48, 81/2. Kalhane nazırı iken müteveffa olan Ahmed Efendi ibn-i Mehmed'in oğlu Rıfat'a nafaka ve kisve bahası.

[209] *TŞS*, 48, 77/2. Hacı İsa Efendi'nin çocukları Fatma, İbrahim Halil ve Ahmed'e nafaka ve kisve bahası.

Ekim 1836'daki terekesinden kız çocuğuna 2, erkek çocuğuna 5 kuruş nafaka ve kisve ücreti verilmiştir.

1 Zilkade 1223/19 Aralık 1808'de yaralı haytaların cerrah ücreti olarak salyane defterine 50 kuruş[210] ücret konulmuştur. Bu ücretin aylık mı yoksa hasta sayısına göre mi bir takdir edildiği kayıtta mevcut değildir. Ancak bir fikir vermesi bakımından buraya almayı uygun gördük.

Yine bir salyane defterine bir yüzbaşının aylık maaşı da kaydedilmiştir. 25 Şevval 1233/28 Ağustos 1818'de bir masraf defterinde 1 Cemaziye'l-evvelden (C.evvel-C.ahir ve Recep) itibaren 3 aylık olarak bir yüzbaşının ücreti olarak 450 kuruş ayrılmıştır. Bu kayda göre, yüzbaşının aylığı 150 kuruş olarak görülmektedir. Yüzbaşının aylık maaşı Şaban ayından itibaren 200 kuruşa yükselmiştir. Yani Zilkade, Zilhicce ve Muharrem ücreti aylık 200'er kuruş olmak üzere üç aylık toplam 600 kuruştur[211]. 1828 ortalarında bir yüzbaşının günlük ücreti ise bu süreçte 5 kuruş ile 6,66 kuruş arasında değişmektedir.

1836'da su arkı kazan bir ırgadın günlüğü 4 kuruş idi. Örneğin, 25 Recep 1252/5 Aralık 1836'da ırgat tayfasından Mehmet, gündeliği 4 kuruşa su harkı kazmaktadır[212].

F. Ücretlilerin Birer Gündelikleriyle Alabildikleri Bazı Temel Maddelerin Fiyatları

Tokat'ta narh kayıtlarına usta, işçi ve ırgat ücretleri yazılmadığından dolayı, ücretlilerin gündeliklerinin ne kadar olduğu, ve bununla ne kadar temel maddeler aldıklarını yıllara göre tespit etmek mümkün olmamaktadır. Ancak 1805 ile 1850 yıllarına ait dülger ustası ücreti verisine sahibiz. Yüzyılın başında ve sonunda verilen bu iki verinin kıyaslanması yaklaşık XIX. yüzyılın ilk yarısındaki ücret-geçim ilişkisi konusunda bir fikir verecektir.

1805'te taşçı ve dülger ustalarının gündelikleri 120'şer, çırakların 75'er ve ırgadın 75 para idi. 1805'te ekmeğin kıyyesi 4 para, sığır ve koyun etinin kıyyesi 12 para, taze peynirin kıyyesi 14 para olduğuna göre, bir taşçı ve dülger ustası bir gündeliği ile 5 ekmek, 5 kıyye et, yaklaşık 5 kıyye de taze peynir alabilmektedir. Çırak ve ırgatlar ise, 5 ekmek, 3 kıyye et ve yaklaşık

[210] *TŞS*, 12, 22/2.
[211] *TŞS*, 23, 4/1.
[212] *TŞS*, 48, 77/3. Mehmed, su harkı kazarken üzerine toprak düşmüş ve vefat etmiştir. Mahkeme durumun keşfini yaptırmıştır.

2,5 kıyye taze peynir alabilmekteydiler. Ekmek üzerinden bir hesaplama yapılırsa 1805'te bir dülger ustası gündeliği ile 30 ekmek alabilmektedir.

15 Cahir 1266/27 Nisan 1850'de ise dülger ustasının gündeliği 5,5 kuruş (220 para) idi. 1850'de ekmeğin kıyyesi ortalama 13 para[213] olduğuna göre 1850'de bir dülger ustası gündeliği ile ancak 17 ekmek alabilmektedir. Dülger ustasının yaklaşık 45 yılda gündeliği fiyat artışlarına göre % 176,47 azalmıştır. O halde 1805 ile 1850 arasındaki ekmekteki fiyat artışı ile dülger ustasının gündeliğindeki artış kıyaslandığında ücretlerin maddelerin fiyat artışlarına göre oldukça düşük kaldığı görülmektedir. Yani fiyat artışları karşısında ücretler erimiştir.

Öte yandan 27 R. Evvel 1220/25 Haziran 1805 tarihli narhta Tokat'ta ırgat ücreti olarak 75 para (1,875 kuruş) tespit edilmiştir[214]. 25 Recep 1252/5 Aralık 1836'da ırgat tayfasından Mehmet'in gündeliği 4 kuruş (160 para) idi[215]. Bu durumda yaklaşık 35 yıl sonra bir ırgat tayfasından işçinin gündeliği yaklaşık % 213,33'lük bir artış göstermiştir. 1805'te ekmeğin kıyyesi 4 para, 1836'da ise ortalama 15 paradır ki, ekmekteki artış % 375'dir. Burada da görüldüğü üzere işçi ücretleri artışları da fiyatlar karşısında düşük kalmıştır. Bu durumda işçiler Tokat'ta gündelikleri ile 1805'te ortalama 19 ekmek alabilirken, 1836'da ortalama 10,7 ekmek alabilmektedir. Yani işçinin ücreti, 1805-1836 arasın fiyatlar karşısında % 177,57 oranında erimiş, dolayısıyla işçinin alım gücü zayıflamıştır.

G. Tokat'taki Gıda Maddelerinin Fiyatları ile Anadolu'nun Bazı Kentlerindeki Fiyatların Karşılaştırılması

XIX. yüzyılın ilk yarısında Tokat'taki ekmek fiyatları ile Ankara, Antakya ve Harput kentlerini karşılaştırdığımızda tahminen aşağıdaki sonuçlara ulaşırız: 1833'te ekmeğin kıyyesi Ankara ve Antakya'da 10 para ile aşağı yukarı benzerlik göstermektedir. Bu tarihten iki yıl sonra 1835'te Tokat'ta ekmeğin kıyyesi 14 para iken, aynı tarihte Harput'ta 36,3 para olmuştur. Yani Harput'ta ekmeğin kıyyesi Tokat'a göre % 259,28 daha pahalıdır. (Bkz. Tablo: 1) Ekmeğin fiyatının Tokat'ta Harput'a göre ucuz olması, bölgenin buğday üretim merkezi olmasından kaynaklanmaktadır.

[213] 5 R.evvel 1266/18 Ocak 1850, *TŞS*, 60. 116; 29 R.evvel 1266/12 Şubat 1850 ve 1 C.evvel 1266/14 Mart 1850, *TŞS*, 60, 1.

[214] M. Öztürk, *aynı tebliğ*, s. 208.

[215] *TŞS*, 48, 77/3. Mehmed, su harkı kazarken üzerine toprak düşmüş ve vefat etmiştir. Mahkeme durumun keşfini yaptırmıştır.

Tablo: 1

Cinsi	Tokat	Ankara	Antakya	Harput
Ekmek	(1835) 14	1833 (9)[216]	1833 (10)[217]	1835 (36,3)[218]

Tablo: 2

Et Fiyatları	
Tokat	**Çorum**
Et (Koyun) (1847 yılı) 53,5 para	(1846 yılı) 48 para[219]

Tablo: 3

Diğer maddeler	
Tokat	**Çorum[220]**
Zeytinyağ (1847) 7,5 kuruş	(1847) 8,5 kuruş
Sadeyağ (1847) 5 kuruş	(1847) 6 kuruş
Pirinç (1847) 86 para Tosya pirinci 80 para Niksar pirinci	(1847) 74 para

Tokat'ta 1847 yılında koyun ve sığır etinin kıyyesi 53,5 para iken, Çorum'da 1846 yılında 48 para idi. Çorum'da koyun etine verilen narh Tokat'taki narhtan bir yıl önce olduğuna göre iki şehirdeki fiyat farkı yok gibidir. Diğer taraftan Tokat'ta sığır eti ile koyun etine birlikte narh verilmiş ve fiyatları aynıdır. Ancak Çorum'da koyun etinin fiyatı 48 para iken, sığır etinin fiyatı koyun etinden % 184,61 daha pahalıdır ve kıyyesi 26 paradır[221]. (Bkz. Tablo: 2). 1847 yılında Tokat'ta zeytinyağının kıyyesi 7,5 kuruş iken,

[216] Mustafa Öztürk, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya'da Fiyatlar", *Fırat Üniversitesi Dergisi*, C. 3, Sayı 2, Elazığ 1989, s. 258.

[217] *Aynı makale*, s. 258.

[218] *Aynı makale*, s. 258.

[219] Sığır etinin kıyyesi 26 para idi. Mehmet Beşirli, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Çorum'da Fiyatlar", *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (Tebliğler-Müzakereler)*, Çorum, 01-03 Ekim 2004, Çorum 2006, s. 60.

[220] *Aynı tebliğ*, s. 59, 60.

[221] *Aynı tebliğ*, s. 59, 61.

Çorum'da aynı yıl 8,5 kuruş idi. Yani zeytinyağı 1847 yılında Çorum'da Tokat'tan % 113,33 daha pahalıdır. 1847'de sadeyağın kıyyesi Tokat'ta 5 kuruş, Çorum'da ise 6 kuruştur. Bu durumda sadeyağın kıyyesi Çorum'da Tokat'tan % 120 daha pahalıdır. Pirince gelince, 1847 yılında Tokat'ta Tosya ve Niksar pirinci satılmaktadır. Tosya pirincinin kıyyesi 86 para, Niksar pirincinin ise 80 para idi. Aynı yılda Çorum'da pirincin kıyyesi 74 para idi. Çorum'da pirincin cinsi konusunda kayıt yoktur. Ancak büyük ihtimalle Osmancık pirinci olmalıdır ve aşağı yukarı Niksar pirincinden % 108,108 daha ucuzdur. (Bkz. Tablo: 3).

Görüldüğü üzere genel olarak bu iki kentin karşılaştırılmasından çıkan sonuç, pirinç dışında Çorum'un Tokat'a göre daha pahalı olduğu gerçeğidir.

Sonuç

XIX. yüzyılın ilk yarısında gıda maddeleri ağırlıklı olmak üzere Tokat'ta fiyatları tespit için yaptığımız bu çalışma şer'iye sicillerindeki büyük ölçüde narh kayıtları ve tereke defterlerine dayalı olmuştur. Bu dönem, Osmanlı devletinin sorunlu zaman dilimi içinde yer almaktadır. Gerek savaşlar, gerekse gayrimüslim tebaanın ayrılıkçı hareketleri ve yerel güçlerin iç karışıklıklara sebep olması, malî sıkıntıları arttırmıştır. Yüzyılın başlarından itibaren zaman içinde paranın değerinin düşmesi ve enflasyonist hareketler fiyatlara da yansımış ve fiyatlar gittikçe artmıştır.

XIX. yüzyılın ilk yarısında hububat fiyatları 1823 yılına kadar yükselmiş, ancak yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yükseliş hızlanmıştır. 1812 yılında ortalama olarak buğdayın kilesi 25 kuruş, arpanın kilesi ise 16,6 kuruş idi. Ancak 1845 yılına gelindiğinde buğdayın kilesi % 392 artışla 98 kuruşa, 1838 yılında da arpanın kilesi % 301,20 artışla 50 kuruşa yükselmiştir.

Özellikle temel gıda maddelerinin başında yer alan ekmeğin 1802 yılından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadarki (1826) yirmi dört yıllık süreçte fiyatı % 283 artış göstermiştir. Bu artış 1853 Kırım Savaşı'na kadar yirmi yedi yıllık süreçte yaklaşık % 238,51 dolaylarında olmuştur. Kırım Savaşı sürecinde ekmeğin fiyatı yaklaşık % 186,66 artış göstermiştir ki, bu da savaşın olumsuz etkisini göstermektedir.

Et fiyatlarında 1802-1828 yılları arasındaki yirmi altı yıldaki artış % 180 olurken, 1828'den 1856'ya kadarki yirmi sekiz yılda yaklaşık % 566,66 ulaşmıştır ki, çok yüksek bir artışa tekabül etmektedir.

Yağ fiyatlarında da aynı durum söz konusudur. 1806-1827 arasında zeytinyağı % 150, sadeyağı yaklaşık % 151,42 ve beziryağı yaklaşık % 133,33 artarken, 1827-1856 arasında zeytinyağındaki artış yaklaşık % 333,33, sadeyağdaki artış yaklaşık % 377,35, beziryağındaki artış da % 406,25 olmuştur.

1828'den sonra pirinç fiyatlarında da aşağı yukarı aynı durum söz konusudur. 1817-1828 yılları arasında Niksar pirinci ve Tosya pirincinin fiyatından azalma görülürken, 1828-1835 arası Niksar pirinci yaklaşık % 385,71, Tosya pirinci de yaklaşık % 285,71 artmıştır. 1835 yılındaki bu artışın kuraklıkla ilgisi görülmektedir. Çünkü 1849 yılında pirinç fiyatlarının 1835 yılına göre düştüğü gözlemlenmektedir.

1802-1827 yılları arasında taze peynirdeki artış % 300 olurken, 1806-1828 arasında tulum peynirindeki artış yaklaşık % 183,33, küp peynirinde de % 160 dolaylarında kalmıştır. Ancak 1828-1847 arasında fiyatların yine aşırı derecede yükseldiği görülmektedir. 1828'den 1847 yılına tulum peynirindeki artış yaklaşık % 272,72 olurken, küp peynirinde % 250 dolayında kalmıştır.

Tokat'ta temel ihtiyaç maddelerinden olan sabun fiyatları 1828'e kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, bu tarihten sonra hızla yükselmeye başlamıştır. Özellikle yerli kara sabunun fiyatı 1828 yılına, Girit sabununun da 1827 yılına kadar fiyatı ortalama olarak yatay bir seyir izlerken, bu tarihten yüzyılın ortalarına kadarki süreçte fiyat artışı oldukça yüksek olmuştur. Özellikle yerli kara sabunun 1818-1828 arası on yıllık süreçte fiyatında artma görülmemektedir. Ak sabuna gelince, 1835 yılına kadar kıyyesi 360 para olurken, yaklaşık 18 yıl sonra 1853 yılındaki fiyatı 340 paradır ki, yatay bir seyir izlemiştir.

Tokat'ta saban demiri fiyatları 1811'den 1826 yılına kadarki süreçte % 175 artarken, 1828'den 1835'e % 222,22 artmıştır. Yani yüzyılın ikinci çeyreğindeki artış daha yüksektir.

Binalar için vazgeçilmez olan kiremit fiyatları da yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla artmaya başlamıştır.

Ücretler ve nafakaya gelince, Tokat'ta ücretlerin narh kayıtlarına kaydedilmemesinden dolayı detaylı fiyat-ücret analizi yapmak mümkün olmamıştır. Ancak yüzyılın başı ve sonundaki dülger ustasının ve ırgat tayfasından bir işçinin gündeliğinden yola çıkarak yaptığımız bir değerlendirmede XIX. yüzyılın ilk yarısında fiyatların ücretlere göre daha fazla arttığı ve fiyatlar karşısında ücretlerin eridiği gerçeğidir.

Görüldüğü üzere Tokat'ta gıda maddeleri ile bazı temel ihtiyaç maddelerinin fiyatları yüzyılın başından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadarki süreçte artış göstermiştir. Bu artış Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonraki süreçte karışıklıklar, savaşlar, reform denemeleri vb. sebeplerden dolayı hızlanarak sürmüştür. Aynı dönemde usta ve işçi ücretleri ise azalmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Tokat Şer'iye Sicilleri			
Sıra No	**Şer'iye Sicili Defter No**	**Ait Olduğu Tarih (Hicri – Milâdi)**	**Sayfa Adedi**
1	7	1216 - 1217 / 1801 - 1803	209
2	9	1219 - 1220 / 1804 - 1806	178
3	10	1221 - 1222 / 1806 - 1808	166
4	11	1222 - 1223 / 1807-1809	189
5	15	1227 / 1812	176
6	16	1227 - 1228 / 1812 - 1813	159
7	20	1230 - 1231 / 1814 - 1816	183
8	21	1231 - 1232 / 1815 - 1817	188
9	22	1232 - 1233 / 1816 - 1818	196
10	23	1234 / 1818 - 1819	118
11	24	1234 - 1235 / 1818 - 1820	129
12	25	1234 - 1235 / 1818 - 1820	167
13	26	1235 - 1236 / 1819 - 1821	200
14	27	1237 - 1238 / 1821 - 1823	199
15	29	1239 - 1241 / 1823 - 1826	238
16	30	1240 - 1242 / 1824 - 1827	192
17	31	1243 - 1244 / 1827 - 1829	197
18	34	1244 - 1245 / 1828 - 1830	240
19	35	1245 - 1246 / 1829 - 1831	199
20	39	1249 - 1250 / 1833 - 1835	236
21	40	1250 - 1251 / 1834 - 1836	188
22	44	1251 / 1835 - 1836	104
23	46	1250 - 1275 / 1834 - 1859	146
24	48	1252 / 1836 - 1837	92
25	49	1253 / 1837 - 1838	236
26	51	1254 - 1255 / 1838 - 1840	187
27	53	1252 - 1255 / 1836 - 1840	211
28	56	1259 - 1260 / 1843 - 1844	188
29	58	1261 - 12621/1845 - 1846	184
30	59	1263 - 1264 / 1846 - 1848	325
31	60	1265 - 1266 / 1848 - 1850	115
32	62	1269 - 1270 / 1852 - 1854	154
33	63	1270 - 1272 / 1853 - 1856	95

Diğer Kaynaklar

Beşirli, Mehmet, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Çorum'da Fiyatlar", *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (Tebliğler-Müzakereler)*, Çorum, 01-03 Ekim 2004, Çorum 2006.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. Yüzyıldan Tanzmat'a Mali Tarih)*, İstanbul 1986.

Öztürk, Mustafa, "Tokat'ta Fiyatlar (1772-1823) I", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, Ankara 1987.

----------, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya'da Fiyatlar", *Fırat Üniversitesi Dergisi*, C. 3, Sayı 2, Elazığ 1989.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul 2000.

Üçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 4. Baskı, İstanbul 1995.